

॥ श्री ॥ १५-६१९२६
ब्रह्मनित्यकर्म

प्रथमं पुस्तकं

श्री शुक्रयजुर्वेदीय माध्यन्दिन वाजसनेय द्विजोपयोगी
संक्षिप्त प्रातर्विधि, त्रिकालसंध्या, संक्षिप्त
यज्ञोपवीतधारण प्रयोग सहित देवपूजा
ब्रह्मयज्ञ, नित्यतर्पण पृष्ठोदेवी
विधानोक्त वैश्वदेव तथा
भोजनप्रयोग.

423

आक्षिप्त सूत्रावली, धर्मासिंधु छत्यादिन
आधारे संशोधन करी

प्रकाशक कर्ता:- जयकृष्ण प्रेमशंकर शुक्ल
पारेण इणीगं. रांटेर.
प्रथमावृत्ति प्रत १०००.

१२१८३

५०५५
By no. ११२

संभव १९८१

संन १९८५

कीमत ६ आना

એક અપૂર્વ નવીન પુસ્તક.
 ૨૨૫૧ (અથવા)

ઇશ્વરને મઠવાનો માર્ગ.

આ નમનું એક ઉપયોગી પુસ્તક અમારા તરફથી લાલમાંગળ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. આજે પ્રત્યેક મનુષ્ય ઈશ્વરને મળવાને ઉત્સુક હોય છે. પોતાના ઈષ્ટદેવ પરમેશ્વર, પયગમ્બર, ખુદા, એના દર્શનની અભિલાષા દરેકને હોય છે. આ પુસ્તક ઈશ્વરને મળવાનો રાજ્ય માર્ગ દર્શાવે છે અને તે પ્રત્યેક ધર્મના અંધુઓને વાસ્તવિક વિચારવા અને મનન કરવા યોગ્ય છે જાપનું સુંદરમા સુંદર સ્વરૂપ તે દર્શાવે છે. અભ્યાસક્રમે પડતી કઠીનતા દુર કરવાના સુગમ માર્ગોનું તે પ્રતિપાદન કરે છે. પુસ્તક પ્રગટ થતામાજ તેની ૧૫૦૦ પ્રતો એક ઉદારચિત ગૃહસ્થ તરફથી વહેંચાઈ છે મિત્રાને ભેટ આપવા લાયક અને જ્ઞાતિની લાજીઓમાં આપવા લાયક પુસ્તક થયું છે. તમે વાંચો અને જરૂર પ્રસન્ન થશો. યોગની સરળ પદ્ધતિ પણ આ પુસ્તક તમને શિખવશે વિચાર વમળમાં ગોથા ખાઈ નિરાશ થઈ ગએલા તમારા મનને ઉત્સાહી અને ચૈતન્યવાળું કરશે. પાકું પકું સોનેરી નામ અને સુંદર છપાઈ હોવા છતાં ગદ્યોળા ફેલાવાના ઉદ્દેશથી કિંમત માત્ર એક રૂ. પોષ્ટેજ ૦-૨-૦ આજેજ મંગાવી લે.

પ્રભુશંકર નુરહોરામ દસ્તાગી
 તંત્રી વિશ્વકર્માયોગિ અહામણુ-સુરત

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાષ્ટિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૧૮૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પૂર્ણ વિવેચના

વિષય ૫૩૨: ૪૨૪

શ્રી
બ્રહ્મનિત્યકર્મ

શ્રી શુક્લયજુર્વેદીય માધ્યન્દિન વાજસનેય દ્વિજોપયોગી
સંક્ષિપ્ત પ્રાતર્વિધિ, ત્રિકાલસંધ્યા, સંક્ષિપ્ત
યજ્ઞોપવીતધારણ પ્રયોગ સહિત દેવપૂજા
બ્રહ્મયજ્ઞ, નિત્યતર્પણ પૃષ્ઠોદંત્રી
વિધાનોક્ત શ્રૈશ્વદેવ તથા
ભોજનપ્રયોગ.

માત્સરણી તથા બાણુત્રાપોગ્ય પ્રમાણે સહિત સટિક.

સન્ધ્યા સ્નાનં જપો હોમં ચાયાયો દવતાચનમ્ ।
વશ્વદેવોઽતિથેયઃ સૂર્કર્માણિ વિવેદિને ॥
સંધ્યાવંદન, હોમ, જપ, દેવાર્ચન, રત્રાધ્યાય,
વૈશ્વદેવ-અતિથેય, નિત, દ્વિજપદ્કર્મ ગણાય.

કર્તા અને પ્રકાશક.
જયકૃષ્ણ પ્રેમશંકર શુક્લ.
રાંદેર, પારેખકૃષ્ણીઆ.
પ્રથમાવૃત્તિ-પ્રત ૧૦૦૦

સંવત. ૧૯૮૧

સને. ૧૯૨૫

ક્રીંમત. ૦-૪-૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

૫૬૨:૯૪૮

૧૨૧૬૩ -

સન ૧૬૭ ના રૂપ માં આકટ પ્રમાણે આ પુસ્તક રજીસ્ટર થયું છે
સર્વે હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

મુદ્રક:-ભદ્રશંકર મંછારામ ભટ્ટ.

મુદ્રણસ્થાન, કળામય પ્રીન્ટીંગ વર્કસ, ખાંડ બજાર, સુરત.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ब्रह्मनित्यकर्म

॥ अथ प्रातर्विधिप्रारंभः ॥

आह्नः^१ मुहूर्त^२ने विषे जगृत थध नःशयाशु, रामकृष्ण
भत्यादि पोताना छष्टदेवना नामनुं स्मरणुं करवुं. पछी जेह
थध नेत्रशुद्धि करनी (आंण व्याणवी) पछी पोताना जेह
हाथनी डुथेत्री जेतां नीथेने श्लोक लागुवे.

करात्रे वसते लक्ष्मीः करमध्ये सरस्वती ।

करमूले स्थितो ब्रह्मा प्रभाते करदर्शनम् ॥ १ ॥

१ ब्राह्ममुहूर्तः—विष्णुपुराणे—रात्रौ पश्चिमयामस्य मुहूर्तोऽस्तुतीयकः
स ब्राह्म इति विहितः स प्रबोधने ॥ १ ॥ पंच पंच उपःकालः सप्तपंचाण्योदक
अष्टपंच भवेत्प्रातरन्ततः सूर्योदयः स्मृतः ॥ २ ॥ रात्रीनां चोथा पोहोइना
त्रीनां मुहूर्तथी आह्न मुहूर्त उदयाय छे. १. ५५ धडीथी उपःकाणः
(५७ धडीथी अश्वाद्यः ५८ थी प्रातःकाणः) त्थारपछी सूर्योदय
लागुवे. २ ब्रह्मे मुहूर्ते या निद्रा सा पुण्यक्षयकारिणी । तां क्लेशि विजि
मोहसत्पादकं ज्ञेयं मुहूर्ते उदयाधी पुण्य नाश
पात्रे छे धं.

પછી પથારીમાંથી ઉઠી, પૃથ્વી ઉપર પગ મૂકતાં તેની શ્રદ્ધાપ્રાર્થના કરવી, ત્યાં નીચેનો શ્લોક બોલવો.

સમુદ્રવસને દેવિ પન્તસ્તનમંડલે ।

વિષ્ણુપત્નિ નમસ્તુભ્યં પાદસ્પર્શં ક્ષમસ્વ મે ॥

પછી વિષ્ણુમૂત્રોત્સર્ગ (મળમૂત્રશુદ્ધિ) કરી યથાવિધિ ૧ હાથપગ ઘોઈ આઠર કોગળા ચોખ્ખા પાણીથી કરવા.

૧ મૃત્તિકાપ્રમાણસ-મૂળુ:—દે લિંગે મૃત્તિકે દેયે ગુદે પંચ કરે દશ । ઉભયોઃ સસ દાતવ્યા વિદ્વક્ષૌંચે મૃત્તિકા સ્મૃતા ॥ બે વાર લિંગે, ગુદે પાંચ વાર, ડાબે હાથે દશ વાર અને પછી બેઉ હાથને સાતવાર મૃત્તિકા (માટી) ઘઈ ઘોવા, એવું વિદ્વ શૈલ્યને વિષે મુનિશાનું પ્રમાણ છે. વળી મૂત્રત્યાગ કર્યા પછી લિંગે એકવાર, ડાબે હાથે ત્રણ વાર અને બેઉ હાથે બેવાર એ પ્રમાણે માટી લગાડી ઘોઈ નાંખવા; બેઉ પગને ત્રણવાર પાંચવાર માટી લગાડી ઘોવા. વીર્યપાત થાય તો મૂત્ર કરતાં અમણી અને મૈથુન સમયે ત્રમણી શુદ્ધિ કરતી.

૨ ગંઢુષવિધિ:—નાગદેવ:—મૂત્રે પુરીષે મુક્ત્યન્તે રેતઃપ્રસવગે તથા । જહ્નુરષ્ટ દ્વિષટ્કયઘ્નગ્નદ્વંદ્વિગુહિમાપ્નુવાત ॥ મૂત્રને વિષે ૪, મળોત્સર્ગને વિષે ૮, ખાધા પછી ૧૨, વીર્યસ્ખલનપછી ૧૬ કોગળા (ડાબે પાસે) કાંધાથી શુદ્ધિ થાય.

પછી દંતધાવન (દાતણુ) કરી મુખશુદ્ધિ કરવી. પછી નીચેનો મંત્ર લાળી શરીરે પાણી છાંટી દેહશુદ્ધિ કરવી.

અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાં ગતોપિ વા ।

યઃ સ્મરેત્પુંડરીકાક્ષં સ બાહ્યાભ્યંતરઃ શુચિઃ ॥

પછી સ્નાન કરવું. ત્યાં નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.
આત્મમન કરો (સૂર્યાભિમુખે) જમણા હાથમાં પાણી લઈ

સ્નાનસંકલ્પઃ—અद्य पूर्वोच्चरित एवं गुणविशेषेण विशिष्टायां शुभपुण्यति ॥ अमुक^१ मासे अ० पक्षे अ० तिथौ अ० वासरा-
न्वितायाम्--मम आत्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलाप्त्यर्थं मम
इह जन्मनि कार्याणि वाचिक मानसिक सांसर्गिक-चतुर्विध-
पापक्षयार्थं त्रिविधतापशमनार्थं श्री परमेश्वरश्रीत्यर्थं प्रातःस्नान-
महं करिष्ये —એમ લણી પાણી મૂકી દેવું, પછી તીર્થપ્રાર્થના
કરવી. (તીર્થપ્રાર્થના)—^૨ગંગે ચ યમુને ચૈવ ગોદાવરિ સરસ્વતિ ।
નર્મદે સિંધુ કાવેરિ જલેઽસ્મિન્ સંનિધિં કુરુ ॥

૧ જે માસ પક્ષ તિથિ વગેરે હોય તે કહેવું જેમ—આષાઢ
[માસે શુક્લપક્ષે એકાદશ્યાં ભૌમવાસરાન્વિતાયાં

ગંગા, યમુના, ગોદાવરી સરસ્વતી, નર્મદા સિંધુ અને કાવેરી
કત્યાદિ સર્વ નદીઓ જળને વિષે સાન્નિધ્ય થઇ રહે.

આમલ્યા મંત્ર જાણ્યા પછી સર્વાંગે સ્નાન કરવું. પછી પહેરેલું બીનું મંત્ર અટલી માથા ઉપરથી (ઉપરે ભાગે) કાઢી લઈ નીચોવવું. પ્રછી ઉપવસ્ત્ર ખસે નાંખી શિખા બાંધી સંધ્યાને વિષે વતપર થવું.

૧ ઇયોગશારિણાતે-રનાનં કૃત્વાઠ્ઠવસ્ત્ર તુ જઞ્વમુત્તરયેદ્વિજઃ ।
 આદ્રવજ્જમધરતાહ્વત્પુત્તર-નાનેન શુભયતિ ॥ ૧ ॥ વૃદ્ધમનુ —નિષ્પીઢય
 ર-નાનવસ્ત્રં તુ પશ્ચાન્મધ્યાં સમાચાંત । અન્યથા કુરૂંતે યસ્તેતુ ર-નાનં
 ત્ત્રયજ્ઞલં ભવેત ॥ ૨ ॥ સ્નાન કરીને દ્વિજે બીનું વસ્ત્ર
 ઉપરથી કાઢવું, જો નીચેથી કાઢે તો પાછું સ્નાન કરે શુદ્ધિ
 થાય. ૧. સ્નાન કરેલું વસ્ત્ર નીચોવ્યા પછી સંધ્યા કરવી એમ
 ન કરે તો સ્નાન અફળ થાય (કરી સ્નાન કરવું પડે) ૨

॥ અથ ગાયત્રીમંત્રઃ ॥

ૐ મૂર્ધુવઃ સ્વઃ ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ
ધियो યો નઃ પ્રચોદયાત્ । *

* શબ્દાર્થ—ગાયન્ત ગાયતે અર્થાત્ ગાવાવાળાને—જે પંકરનારને તારે છે તે પદાર્થ ૐ એ એકાક્ષર બ્રહ્મવાચક ઇશ્વરનું મુખ્ય નામ છે, એને પ્રણવ કહે છે. મૂ બ્રહ્મલોક-પૃથ્વી, સુવ-ભુવલોક-અંતરીક્ષ, સુમેરુના શિખરથી તે ધ્રુવપર્યંત, સ્વઃ સ્વર્ગલોક-ધ્રુવથી ઉપર, મૂર્ધુવઃ સ્વઃ અર્થાત્ ત્રિલોકવ્યાપક, વા—સત્-ચિત્-આનંદ અર્થાત્ સચ્ચિદાનંદ, તત્—તે, સવિતુ—સવિતાનુ, વરેણ્ય—શ્રેષ્ઠ, ભર્ગઃ—તેજ-જ્ઞાનસ્વરૂપ સર્વ પાપને ભસ્મ કરનાર, દેવસ્ય—દેવનું-પ્રકાશ સ્વરૂપનું, ધિમહિ—અમે (લોકો) ધ્યાન કરીએ છીએ, ધિયઃ—(ધર્મ) બુદ્ધિને-કર્મોને, યઃ—જે, નઃ—અમારા (લોકીના)—જપ કરનારના, પ્રચોદયાત્—પ્રેરણા કરે.

આવાર્થ—ૐ મૂર્ધુવઃ સ્વઃ ૐ તત્સવિતુર્દેવસ્ય વરેણ્યં ભર્ગો ધીમહિ યઃ નઃ ધિયઃ પ્રચોદયાત્—જે બ્રહ્મસ્વરૂપ (સચ્ચિદાનંદ) ત્રિલોકવ્યાપક સવિતા દેવ-પ્રકાશ સ્વરૂપ-તેનું અતિ ઉત્તમ એવું જે તેજ તેનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ. તે અમારી બુદ્ધિને વા કર્મોને પ્રેરણા કરે અર્થાત્ ધર્મભાર્ગમાં યૌજે.

ગાયત્રીમાહાત્મ્ય-કુન્દોગપરિશિષ્ટે-સર્વેષામેવ વેદાનાં ગુણોપનિષદાં તથા । સંસ્મૃતાં તુ ગાયત્રી નિર્ણયે ॥ બ્રહ્મગો મુક્તાત્ ॥ ૧ ॥ કૃમેષ્વરાણે-નાર્યત્રી એવ વેદોક્તિ તુલ્યા સંમતોલયેત્ ॥ વેદો એકત્ર સાંગાસ્તુ ગાયત્રી

વૈકતઃ સ્મૃતા ॥ ૨ ॥ સધ્યા વેદ અને ગુહ્ય ઉપનિષદનો સારજીત એવી બ્રહ્માના મુખથી નિકળેલી ગાયત્રી છે. ૧ ગાયત્રી અને વેદની તુલા કરી તો એક તરફ અંગસહિત વેદ અને એક તરફ ગાયત્રી સ્થિર થઈ. ૨.

સંધ્યાવ્યાખ્યા—નાગદેવ—અહોરાત્રયેય ય સધિ સૂર્યનશ્વરવર્જિતઃ। સા તુ સંધ્યા સમારૂઢાતા મુનિભિરતત્ત્વદર્શિભિઃ ॥ સૂર્ય અને નક્ષત્રો નહિ દેખાતાં હોય એવો દિવસ અને રાત્રિની સંધિનો વખત તેને તત્ત્વદર્શી મુનિઓ સંધ્યા કહે છે. આ સંધિઓ વખતે રહે પ્રકારે પરિબ્રજ સચ્ચિદાનંદનું ધ્યાન કરવું; તેનું નામ સંધ્યોપાસન—સંધ્યા.

સંધ્યાસ્તુતિઃ—વિશ્વામિત્રકલ્પે—વિપ્રો વૃક્ષસ્તરય મૂલં ચ સંધ્યા વેદઃ શાસ્ત્રા ધમકર્માભિપત્રે । તરજાન્મૂલં યત્નતો રક્ષણીયં છિન્ન મૂલે નૈવ શાસ્ત્રા ન પત્રં ॥ ૧ ॥ ૨—ઐકારપ્રૌઢમૂલઃ ક્રમપદસહિતજ્ઞદવિસ્તીર્ણશાસ્ત્રો ક્રત્વપત્રઃ સામપુષ્પો યતુરધિક્ફલોઽથર્વગન્ધં દધ્રાવઃ । યજ્ઞચ્છાયાસમેતો દ્વિજમધુપર્ગણેઃ સેવ્યમાનઃ પ્રમાતે મઝ્યે સાય ત્રિકાલં સ્વચરિતચરિતઃ પાતુ વૌ વેદવૃશ્ચઃ ॥ બ્રાહ્મણ એ એક વૃક્ષ, તેનું મૂળ સંધ્યા; શાખાઓ વેદ અને ધર્મ કર્મ ઇત્યાદિ પત્ર; માટે મૂળ જે સંધ્યા તેનું યત્ન કરીને રક્ષણ કરવું; જો મૂળ છેદાયું તો પછી શાખા પણ નહિ અને પત્ર પણ નહિ. ૧ ઐકાર છે પ્રૌઢ મૂળ જેનું, ક્રમપદ સહિત જાંદ છે ફેલાયેલી શાખાઓ જેની; ઋગ્વેદ એ પત્ર, સામવેદ એ પુષ્પ, યજુર્વેદ એ ફળ અને અથર્વવેદ એ મુગધ દાયક છે જેનાં, યજ્ઞ છે છાયા જેની, અને દ્વિજરૂપી બ્રહ્મરત્નો સમૂહ એણે પ્રાતઃ મધ્યાહ્ન અને માયં એ ત્રણે કાળને વિષે સારા આચરણ કરીને સેવણું છે જેને એવું જે વેદવૃક્ષ તે અમારું રક્ષણ કરે.

સંધ્યાનો વખત-ઉત્તમા તારકોપેતા મધ્યમા લુપ્તતારકા । અધમા સૂર્ય-સહિતા પ્રાતઃસંધ્યા ત્રિધા મતા ॥ ૧ ॥ ઉત્તમા સૂર્યસહિતા મધ્યમા લુપ્તમારકરા । અધમા તારકોપેતા સાર્થસંધ્યા ત્રિધા મતા ॥ ૨ ॥ પ્રાતઃકાળે તારા દેખાતા હોય ત્યારે સંધ્યા આરંભવી એ ઉત્તમ, તારા લોપ થયા પછીની મધ્યમ અને સૂર્ય દેખાયા પછીની કનિષ્ઠ-એવી ત્રણ પ્રકારની પ્રાતઃસંધ્યા. ૧. (તેમજ) સાયંકાળે સૂર્ય દેખાતા છતાં આરંભવી એ ઉત્તમ, સૂર્યાસ્ત પછીની મધ્યમ અને તારા દેખાયા પછીની કનિષ્ઠ એવી ત્રણ પ્રકારની સાયંસંધ્યા. ૨. મધ્યાહ્ન સંધ્યાને માટે દોઢ પરોર દસડા ચઢે ત્યાર પછીનો વખત ગણાય- સ્વકાલે મેવિતા નિત્યં સંધ્યા દામદુધા મવેત । અકાતે મેવિતા સા ચ સંધ્યા વધ્યા વધૂરિવ ॥ પાનાના યોગ્ય કાળને વિષે જે સંધ્યાનું સેવન થાય તો તે કામદુધા જેવી ઇચ્છિત પદાર્થને આપવાવાળી છે, પણ કાળ ઉલ્લંઘન થયા પછી સેવન કરેલી સંધ્યા વાઝણી સ્ત્રી જેવી છે (કાઈ કાળને આપતી નથી) માટે— (વસિષ્ઠઃ)—કાલાતિક્રમણે ચત્ર ત્રિસન્ધ્યમપિ સર્વદા । ચતુર્થો પ પ્રકુર્ષીત માનોઽન્યાહનિષ્ક્રમ ॥ ૧ ॥ યોગ્ય કાળનું ઉલ્લંઘન થાય તો પ્રાશ્નિતાર્થે એક અર્થ વપારે આપવો.

સંધ્યામુપાસતે યે ને નિષ્પાપા પ્રહ્મલોકગાઃ ॥ ૧ ॥ અન્યકર્મફલ નારિ-ત સંધ્યા હાનેષુ ચિન્વતઃ ॥ ૧ ॥ તથા યે ન વિજ્ઞાતા સંધ્યા નૈવાપ્યુપાસિતા । જીવમાનો મવેચ્છદ્વો મૃતઃ શ્વા જાયતે પ્લુવમ્ ॥ ૨ ॥ જે સંધ્યાનું ઉપાસન કરે તે નિષ્પાપ થઈને બ્રહ્મલોક પામે છે અને જે સંધ્યા નથી કરતો તે અપવિત્ર થઈ તેને અન્ય કર્મનું ફળ મળતું નથી. ૧ જેણે સંધ્યાને જાણી નહિ અને જેણે સંધ્યાનું ઉપાસન ન કર્યું તે જીવતાં શ્વર જેવો થઈ જાય છે અને મુલા પછી નિશ્ચય કૂતરાનો અવતાર પામે છે. (માટે બ્રહ્મત્વ જાળવવાને સંધ્યાની મુખ્ય આવશ્યકતા છે. નહિ સંત્યાદિ તીર્થ હોય તો તીર્થ ઉપર સંધ્યા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે).

॥ ત્રિકાલસંધ્યાપ્રયોગઃ ॥

અવસાનસંધ્યાપ્રારંભઃ—સ્નાન કર્યા પછી ધોએતું વસ્ત્ર પહેરી, શુદ્ધ ઉપવસ્ત્ર^૧ ડાબે ખલે નાખી, શીખા^૨ કાછડી^૩ બંધ, સંધ્યાનાં પાત્ર^૪ સાહિત્ય લઈ,

૧વિષ્ણુપુરાણે—હોમદેવાર્ચનાઘાસ ક્રિયાસુ પઠને તથા । નૈકવસ્ત્રઃ
બ્રહ્મેત્ત દ્વિજો નાચમને જપે ॥ હોમ, દેવપૂજા આદિ ધર્મક્રિયા; પઠન,
આચમન; જપ ઇત્યાદિ કર્મને વિષે દ્વિજે એક વસ્ત્ર રહેવું નહિ.
(ઉપવસ્ત્ર રાખવું).

૨સ્નાને દાને જપે હોમે સંધ્યાયાં દેવતાર્ચને । શિશ્વાગ્નિંથ વિના
કર્મ ન કુર્યાદ્ કદાચન ॥ ૧ ॥ આપને શયને સહંગ મોજો હંતવાચને ।
શિશ્વામુક્તિ સદા કુર્યાદિત્યેતન્મનુબ્રવીત્ ॥ ૨ ॥ સ્નાન, દાન, જપ, હોમ,
સંધ્યા, દેવપૂજા, ઇત્યાદિ કર્મ શિખા બાંધ્યા વગર કદી ન કરવાં
॥ ૧ ॥ એસવું. સુવું, સંગ, ભોજન, દાનણ એટલે પ્રસંગે હંમેશાં
શિખા કાછડી નાંખવી. એવું મનુએ કહેલું છે. ॥ ૨ ॥

૩નુક્તકચ્છરન્તુ યો વિપ્રો ધરણ્યાં પાદતશ્ચરેત્ । પદે પદે સુરાપાનં
પ્રાચક્ષિતં ન વિચિતે ॥ જે વિપ્ર છુટી કાછડીએ પૃથ્વીપર ડગલાં ભરે,
તેને ડગલે ડગલે સુરાપાનનું પાપ લાગે, જે ટાળવાને પ્રાયશ્ચિત નથી.

૪મરીચિઃ—ગોકર્ણાકૃતિવત્પાત્રં તાત્રં રૌપ્યં ચ હાટકમ્ । જલં તથા
ચિનિશ્ચિપ્ય સંધ્યોપાસનમાચરેત્ ॥ ૧ ॥ કાંચેનાયસપાત્રેણ ત્રણસીસકપિત્તલેઃ
આવાન્તઃ શત કૃત્વોઽપિ ન કદાચન શુદ્ધયતિ ॥ ૨ ॥ —ગાયના કાનના
જેવી આકૃતિના ત્રાંબુ, રૂપું, કે સુનાના પાત્રમાં પાણી લઈ સંધ્યો-
પાસન કરવું. ૧ કાંબુ, લોહું, કલઈ, સીસું, અને
પિત્તળના પાત્રપડે અસ્થમન કરવાથી કદી શુદ્ધ થાય નહિ. ૨.

ઈશ્વર વા પૂર્ણભિયુએ સંધ્યાએ આસન 'ભસ્મ' મેઘનું પછી

'મસ્મધારણમ્'—કાળા હાથમાં ભસ્મ લઈ આંદે પાણી

૧ વ્યાસ—કૌશેકં કમ્બલ ચૈવ અજિનં પદ્મેવ ચ । દાંડર તારુપત્તં વા
આસને પરિકલ્પયેત્ ॥ હિરનું, કમ્બળ-હિનનું લૂગડું, મૃગનું ચામડું,
પટ-લૂગડું, લાકડું તાલપત્ર એટલી વસ્તુ આસનમાં કલ્પેલી છે. ચિત્ર-
કમ્બળ-પચરંગી આસન સર્વથી શ્રેષ્ઠ કહેલું છે. લાકડાંનો પાટલો
છિદ્રવાળો કે કાંસુ, લોહું, કલ્પ, સીસું અને પિત્તળ એ ધાતુથી
જડિત વાપરવો અશુદ્ધ છે.

૨ પ્રાતઃ સસલિલં ભસ્મ મધ્યાહ્ને ગંધમિશ્રિતમ્ । સાયાહ્ને નિર્જલં મસ્મ
પૂર્વં ભસ્મ ચિત્તેપયેત્ ॥ ૧ ॥ શ્રાદ્ધે યજ્ઞ જો હોમૈ વૈશ્વદેવે સ્થરાચ્ચેને । ઇત્રિપુરુઃ
પૂતાત્મા સૃત્યું જયતિ માનવઃ ॥ ૨ ॥ સ્નાનં દાનં જપો હોમઃ સંધ્યાસ્વાધ્યા-
યકર્મસઃ । ઉષ્વધુંદ્રવિહીતશ્ચેત્સર્વં વિષ્ણુલં ભવેત્ ॥ ૩ ॥ પ્રાતઃકાલે ભીતી,
મધ્યાહ્ને ગંધમિશ્રિત સાયાહ્ને કોરી એ પ્રમાણે ભસ્મ કરવી. ૧
શ્રાદ્ધ, યજ્ઞ, જપ, હોમ, વૈશ્વદેવ, દેવપુત્ર ઇત્યાદિ કાર્યને વિષે
ત્રિપુરુંધ્ર ધારણ કરવાથી નિષ્પાપ થઈ માણસ મૃત્યુને જીતે છે.
૨ સ્નાન, દાન, જપ, હોમ, સંધ્યા, સ્વાધ્યાય ઇત્યાદિ કર્મમાં
ઉષ્વધુંદ્ર ધારણ કર્યા વિના સધળું નિષ્ફળ થાય છે. ૩

હું મનવડે પૃથિવ આપ, તેજ વાયુ અને આકાશાદિ પંચ-
ભૂતાત્મક ભસ્મને એ પ્રમાણે સમજીને ધારણ કરું છું અને એ
ભસ્મ ધારણવડે હું અસંગ આત્મરૂપ શિવરૂપ થાઉં.

મૈત્રી ॐ અગ્નિરિતિ ભસ્મ । વાયુરિતિ ભસ્મ । જલમિતિ
 ભસ્મ । સ્થલમિતિ ભસ્મ । વ્યોમેતિ ભસ્મ । સર્વ ૧ હવા इदं
 ભસ્મ । મન एतानि चक्षूषि भस्मानि ॥ આ મંત્રવડે મિશ્રિત
 કરી ઉપર જમણે હાથ ઢાંકી; પછી ॐ १ ડ્ર્યંબકં યજામહે
 સુગંધિ પુષ્ટિવર્દનમ્ । ઉર્વાલકમિવ વન્યનાન્મૃત્યોર્મુક્તીય-

૧—ૐ ડ્ર્યંબકં મિતિ વસિટ ઋષિ વ્રાહ્મીત્રિપ્તુષ્ ઇંદ્રઃ સ્વર્ગદેવતા
 મરમ પરિગ્રહને ત્રિનિયોગઃ ॥ ડ્ર્યંબકં-

અર્થ—દિવ્ય ગંધવડે મુક્ત ધર્મ અધર્મ લિન ઉભય લોકને
 ફળના આપનાર તથા ધન ધાન્યાદિવડે પુષ્ટિ વધારવાવાળા ત્રિનેત્ર-
 મુક્ત શિવ, શંકરનું, પુજન કરીએ છીએ. તેમજ હે ઇન્દ્ર, મૃત્યુ
 અમૃત્યુ વા સંમરના મૃત્યુના ભયથી મુક્ત કરી જે પ્રકારે આપના
 અંધનવડે જેમ વૃક્ષ પરથી પકવ ફળ પોતાની મેળે પૃથ્વી ઉપર
 પડે છે તેમજ હે શંકર આપની કૃપાવડે હમારા જન્મ મરણરૂપિ
 અંધનથી ચિરકાળ પર્યન્ત અને સ્વર્ગ લોકની મુક્તિમાંથી હમેને
 મુક્ત કરો.

મામૃતાત્ ॥ ૐ પ્રસન્નમસ્મના યોનિમપથ પૃથિવીમગ્રે । સૃજ્ય માતૃભિષ્ઠં ડ્યોતિષ્માન્પુનરા સદઃ ॥ આ મંત્ર ભણી
અભિમંત્રણ કરવું; પછી ૨ ૐ ડ્યાયુષં જમદગ્રેઃ કશ્યપસ્ય
ડ્યાયુષમ્ ! યદેવેષુડ્યાયુષં તન્નોઽસ્તુ ડ્યાયુષમ્ ॥

૧—ૐ પ્રસન્નમસ્મેત્પર્ય વિરૂપાક્ષા ઋષિઃ અનુષ્ટુપ છંદઃ અગ્નિદેવતા
મરમયહ્વણે વિનિયોગઃ ॥ પ્રસન્ન મસ્મનાં

અર્થ—હે અગ્ને ૧ તમે ભસ્મદ્વારા કારણબુત પૃથિવ અગર
જળને પ્રાપ્ત થઈ માતાપ જળ સાથે એકત્ર થઈ તેજ્યુકત થઈ
આપના ઉત્પત્તિના સ્થાન કારણબુત પૃથિવદેવી અથવા જળદેવની
સાથે મિશ્રિત થઈ ઉત્તમ જ્યોતિર્માં સ્થિત થાઓ.

૨—ૐ ડ્યાયુષં મિત્યસ્ય નારાયણ ઋષિઃ ડ્યુષિત્ છંદઃ રુદ્રદેવતા મરમ
ધારણે વિનિયોગઃ ॥ ૐ ડ્યાયુષં

અર્થ—હે રુદ્ર ? જનરૂપિ ઋષિની આત્મ યૈવન વૃદ્ધાવસ્થાથી
તથા કશ્યપ તથા પ્રજાપતિની માફક ત્રણ અવસ્થા છે, તેમજ દેવ-
ગણની અવસ્થાનું ચારિત્ર્ય છે. તે પ્રમાણે આયુષ્ય હોમને પ્રાપ્ત થાઓ
અર્થાત્ પૂર્વોક્ત મહાત્માઓની વિભુતિ માફક હોમ ચારિત્ર્યવાન થઈએ.

આ મંત્રવંદે હાથમાં આંગે લઈને કારણ કરવી, તેની વિધિ પોતાના જમણા હાથની મધ્યમા અને અનામિકા એટલે વચમાંની બે આંગળીઓ અને અંગુઠાવડે બેઉ ભવાંની વચ્ચેથી લઈ છેડા સુધી ત્રિપુંડ કરવું. પછી હૃદય, નાભી, કંઠ, બેઉ બાહુની સધિ, પૃષ્ઠદેશ (પુઠે) ને માથે એટલે ઠેકાણે કરવી. (ઇતર મતો અંગુઠો અને છેલ્લી આંગળી વચ્ચે વચ્ચાં ત્રણ આંગળાંવડે કરવાનું પણ કહે છે.)

શિશ્વાવન્યનમ્—ગાયત્રીમંત્ર ભણી નૈવર્ત્ય લાગે અંબુ-
ષ્ટમાત્ર શિખા બાંધવા; પછી શિખાએ જમણા હાથ અરકાડી રાખી

૧ (ચિદ્રૂપિણ મહામાયે દિવ્યતેજઃસમન્વિતે । તિષ્ઠ દેવિ શિશ્વા-
વન્યે તેજોઽદિ કુરુષ્વ મે ॥) ૨ ૐ માનસ્તોકે તનયે માનસ

૧—ૐ ચિદ્રૂપિણં

હે દિવ્ય તેજવાળી ચિત્તરૂપિ મહામાયા આ મારી શિખાને વિષે સ્થિત થાઓ, અને બ્રહ્મરૂપિ તેજની વધિ કરો.

૨—માનસતોકેત્યસ્ય કુસ્તરૂપિઃ જગતી કુંદઃ સ્ત્રો દેવતા શિશ્વા કંચને વિનિયોગઃ માનસ્તોં

અર્થ—હે રૂપ ? હમારા પુત્ર પૌત્રને તારા ન કરો. અને હમારા આપુષ્યને નષ્ટ ન કરો. હમારા માન, અધ્યક્ષને તારા ન કરો.

આયુષે માતો મોષુ માનોઽ અવૃષીરિષઃ । માનોઽવીરાશ્વ-
માપિનો વ્યયીર્લક્ષ્મન્તઃ સદન્તિવાહવામહે ॥ આ મંત્ર બાણી
જવેા.

કંઠે રુદ્રાક્ષમાલાધારણમ્—ૐ ટ્ર્યંબકં યજામહે સુગં-
ન્તિ પતિયેદનમ્ । ઇર્વાહકરિવંધનાદિગે પુઞીય મામુતઃ ।
આ મંત્રપઠે મોલા ધારણ કરવી.

અથવા કોપયુક્ત પુરોહિતે તાડન કરેા. હમેા યજપુરુષ નિમિત્તાર્થ
આપનું આવાહન કરી આપના શરણુની ઇચ્છા કરીએ છીએ.

૧ વિમૂર્તિયસ્ય મો ભાલે નાંગે રુદ્રાક્ષધારણમ્ । નહિ વાળ્યાં શિવોચ્ચારત્તે
સ્વજેદન્ત્યજ યથા ॥ ૧ ॥ જેને કપાળે વિમૂર્તિ નથી, જેને અંગે રુદ્રાક્ષમાલા
નથી અને જેની વાણીમાં શિવોચ્ચાર નથી એવા (દિગ્) ને
અન્ત્યજની પેઠે ત્યાગ કરવેા.

૨—ૐ ટ્ર્યંબક મિત્યસ્ય વસિષ્ઠ ઋષિઃ ત્રિપુર હંરઃ સ્વોદેવતા રુદ્રા-
ક્ષધારણેવિનિયોગઃ ॥ ૐ ટ્ર્યંબકં યજામહે.

અર્થ—હે રુદ્ર, આપ જેમ સુગંધ ઉત્પન્ન કરવાવાળા સંપૂર્ણ
ગુણ સંપન્ન સુંદર પતિની પ્રાપ્તિને અર્થે દિવ્ય યશવાળા તથા
સંપૂર્ણ ધર્મ અધર્મને જાણવાવાળા અંબકદેવ (શિવ)નું પુજન
અથવા સંધ્યા વંદનાદિના અધિકાર અર્થે રુદ્રાક્ષને ધારણ કરવું.

આચમનમ્—ૐ ભૂઃ સ્વાહા ૐ ભૂવઃ સ્વાહા । ૐ
 સ્વઃ સ્વાહા । આ ત્રણ મંત્રવડે ત્રણ આચમન કરવાં. તેને
 વિધિ—જમણા હાથમાં એક માથમાત્ર પાણીની અંજલી લઈ
 અંગુઠો અને કનિષ્ઠિકા વચ્ચે ગાયના કાન જેવી આકૃતિ
 કરી ડાબે હાથ અરકાડી રાખી અંગુઠાના મૂળ આગળથી
 આચમન લેવું. એને સ્માર્ત આચમન કહે છે. આચમન
 ભૂલોક તથા ભુવન લોક તથા સ્વર્ગ લોક કલ્પિતને પામે.

પ્રાણાયામઃ—જલની અંજલી લઈ પ્રણવપૂર્વક દ્વાદશાક્ષરી
 મહામંત્રસ્ય પરબ્રહ્મ રુષિઃ । પરમાત્મા દેવતા । દૈવી ગાયત્રી છંદઃ ।

૨ યોગીયાશ્વલ્ક્યઃ—સવ્યાહારં સપ્રણવાં ગાયત્રી શિત્સા મહા । ત્રિપટે-
 વાયતપ્રાગઃ સ ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥—દ્વૌ દ્વૌ પ્રાતસ્તુ મધ્યાન્હે ત્રાસ્રઃ સધ્વા-
 સરાચ્ને । મોજનાદૌ મોજનાન્તે પ્રાણાયામાસ્તુ ચોદશઃ ॥ ૨ ॥—પ્રાણાયા-
 મૈર્થિના યત્કૃત કર્મ નિરથકમ્ । અતો યત્નેન કર્તવ્યઃ પ્રાણાયામઃ
 શુભાર્થિના ॥ ૩ ॥ સાત વ્યાહતિ, પ્રણવ, ગાયત્રી અને શિર એને
 પ્રાણ રોકીને ત્રણવાર ઉચ્ચાર કરવો, એવું નામ પ્રાણાયામ. ૧
 પ્રાતઃ અને મધ્યાન્હ કર્મમાં બે બે સંધ્યાકાળે દેવપૂજામાં, ભોજન
 પહેલાં અને ભોજન પછી ત્રણ ત્રણ, એ પ્રમાણે સેળ પ્રાણાયામ
 કર્યા છે. ૨ પ્રાણાયામ વિના જે જે કર્મ કરે તે નિરર્થક છે, માટે
 શુભાર્થીએ યત્ને કરીને પ્રાણાયમ કરવા, ૩

सप्तानां व्याहृतीनां विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमां ब्रवसिष्ठ-
 कश्यपा ऋषयः । अग्निवायुसूर्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वेदेवा देवताः ।
 गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्बृहतिपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छंदांसि । तत्सवितु-
 रित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः । सविता देवता । गायत्रीछन्दः ।
 तथा च आपोज्योतिरित्यस्य प्रजापतिर्ऋषिः । ब्रह्माग्निवायु-
 सूर्या देवताः । यजुश्छन्दः । प्राणायामे विनियोगः ॥
 ऐम इहो पाणी भूमी देवुं—पछी ॐ नमो भगवते
 वासुदेवाय ऐ मंत्र लक्ष्मी पाणीथी प्रदक्षिणु । इरी पछी पछी
 आंगणीओ 'वा कनिष्ठिका अने अनामिका ऐ ऐ आंगणी
 वडे डायुं नस्कोरुं पीडी जमण्णु नस्कोरावडे वायु ऐयतां
 (पूरक करवे) —ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ
 तपः ॐ जनः ॐ सयं ॥ ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि
 धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ॐ आपो ज्योती रसोमृतं
 ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् । आटलो मंत्र लक्ष्मी तरत आंगुठावडे
 जमण्णु नस्कोरुं पंध करी देवुं (कुंलक करवे) । पछी पाछो

१ कात्यायन—दक्षिणे रेचयेदायु वामेन परीतादरम् । कुंभकेन जपं
 कुर्यात्प्राणायामो भवेदिति ॥ प्र० पा०—पंचांगुलीभिर्नासाग्रं पीडयेत्प्रणवेन
 बे । मुद्रेयं सर्वपापघ्नी वानप्रस्थगृहस्थयोः ॥ कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्यतेश्च ब्रह्म-
 चारिणः । आ उपरंथी गृहस्थे आ भते प्राणायाम करवा ।

ઉપરનો મંત્ર એકવાર બાણી જવો, પછી હાથ નસ્કોરું ખુલ્લું કરી પાછો ઉપરનો મંત્ર એકવાર બાણતાં સુધીમાં વાયુ કાઢી નાંખવો (રચક કરવો). (ઈતરમતે પાંચ આંગળીઓ વડે નસ્કોરાં બંધ કરી ત્રણવાર ઉપરનો મંત્ર બાણી જવો).

જલની અંજલી લઈ અપવિત્ર: પવિત્રો વેસ્યસ્ય વામદેવ ઋષિ: મુસ્તે વિષ્ણેવતા । ગાયત્રી છન્દ: । હૃદિ પવિત્રકરણે વિનિ-યોગ: । ઐમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી અપવિત્ર: પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાં ગતોઽપિ વા । ય: સ્મરેત્પુણ્ડરીકાક્ષં સ વાઘ્ના-શ્યન્તર: શુચિ: ॥ ઐ પુંડરીકાક્ષાય નમ: આ મંત્ર બાણી હૃદયે પાણી છાંટવું.

સંકલ્પ:— જમણા હાથમાં વા આશ્વમનીમાં પાણી લઈ અગ્નેત્યાદિ મહામાંગલ્યપ્રદમાસોત્તમે માસે અ૦ માસે અ૦ પક્ષે અ૦ તિથી અ૦ વાસરાન્વિતાયાં શુભજુષ્યતિથી મમોપા-ત્તદુરિતક્ષયદ્વારા શ્રીપરમેશ્વરનાંત્યર્થે બ્રહ્માવાસ્યે પ્રાત:સંધ્યા-પાસનમહં કરિષ્યે ॥ ઐમ કહી પાણી મૂકી દેવું.

૧ અર્થ—અપવિત્ર અથવા પવિત્ર ગમે તે (અજ્ઞાત અશુદ્ધિવાળી) અવસ્થામાં રહ્યા હોય તો પણ જે મનુષ્ય ભગવાનનું સ્મરણ કરે તે મનુષ્યની બાહ્ય અને અંતર શુદ્ધિ થાય છે, તાત્પર્ય કે તેના સ્થુળ કિંવા સૂક્ષ્મ શરીરમાં અશુદ્ધિ હોય તે નાશ પામે છે.

‘ભૂમાર્થના-જલની અંજલી લઇ પૃથિવીત્યસ્યમેરુપૃથ્થ ઋષિઃ
 કૂર્મો દેવતા । સુતલં છંદઃ । આસને વિનિયોગઃ । એમ કહી
 પાણી મુકી દેવું. પછી (ભૂમિએ ખેડ હાથ અરકાડી રાખી)
 પૃથિવિ ત્વયા ઘૃતા લોકા દેવિ ત્વં વિષ્ણુનાધૃતા ॥ ત્વં ચ
 ધારય માં દેવિ પવિત્રં કુરુ ચાસનમ્ ॥ એ માંત્ર બાણી
 આસન ઉપર પાણી છાંટવું.

ભૈરવનમસ્કારઃ—ખેડ હાથ જોડી તીક્ષ્ણદંટું મહાકાય
 કલ્પાન્તદહનોપમ । ભૈરવાય નમસ્તુભ્યમનુજ્ઞાં ઢાતુમર્હસિ ॥
 આ માંત્ર બાણી ભૈરવને નમસ્કાર કરવા.

વ્યાહૃતિપૂર્વકં ગાયત્રીષટ્ગન્યાસઃ—જળની અંજલી લઇ
 ઐકારસ્ય બ્રહ્મા ઋષિઃ । અગ્નિર્દેવતા । ગાયત્રી છંદઃ ।
 પ્રથમસ્વરો વીજં । પંચમઃ સ્વરઃ શક્તિઃ । શિવં કીલકં વિષ્ણુ-

૧ અર્થ—હે પૃથ્વી! તેં જગતમાં (સ્થાવર જંગમાત્મક પદાર્થોને)
 ધારણ કરેલ છે. હું દેવિ! આપ વિષ્ણુ વડે તેમજ સૂર્ય વડે ધારણ
 કરાયેલાં છો, માટે હું દેવિ! મને ધારણ કરી મારા આસનને પવિત્ર કરો.

૨-અર્થ તિક્ષ્ણ તથા તિણ્ણ છે દાંત જેના અને કલ્પના અગ્નિની
 અન્તે ઉત્પન્ન થનારા અગ્નિની ઉપમાને લાયક જેનું સ્થુલ સરીર છે,
 અને આપ આજ્ઞા કરવાને યોગ્ય છો માટે આપને હું નમસ્કાર કરું છું.

ઢૂર્ણ ૧ ન્યાસે વિનિયોગઃ ॥ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું.
 પછી (ઐં અંગુષ્ઠાગ્રે તુ ગોવિંદં ૧ ઐં તર્જન્યાં તુ મહાંધરમ્ ૧
 ૨ મધ્યમાયાં હર્ષકેશમ્ ૧ ઐં અનામિકાયાં ત્રિવિક્રમમ્ ૧ ઐં
 કનિષ્ઠિકાયાં ન્યસેદ્વિષ્ણુમ્ ૧ ઐં કરમધ્યે તુ માધવમ્ ૧ ઐં
 કરપૃષ્ઠે દરિંવિદ્યાન્મણિવંધ્યે જનાર્દનમ્ ॥)

ઐં મૂઃ અંગુષ્ઠાભ્યાં નમઃ (બેઉ હાથના અંગુઠાનો),
 ઐં મુવઃ તર્જનીભ્યાં નમઃ । (બેઉ હાથની તર્જનીનો), ઐં
 સ્વઃ મધ્યમાભ્યાં નમઃ । (બેઉ હાથની મધ્યમાનો), ઐં
 તત્સવિતુર્વરેણ્યં અનામિકાભ્યાં નમઃ ૧ (બેઉ હાથની અના-
 મિકાનો), ઐં મર્ગોદેવસ્યધીમહિ કનિષ્ઠિકાભ્યાં નમઃ ।
 (બેઉ હાથની કનિષ્ઠિકાનો), ઐં ધિયોયોનઃ પ્રવોદયાતૂ
 કરતલકરપૃષ્ઠાભ્યાં નમઃ । (બેઉ હાથની હથેલી અને
 પુઠનો સ્પર્શ કરવો), ઐં મૂઃ હૃદયાય નમઃ । (છાતીએ)
 ઐં મુવઃ શિરસે સ્વાહા । (માથે), ઐં સ્વઃ શિર્ષાય
 વષટ્ ૧ (શિખાએ) ઐં તત્સવિતુર્વરેણ્યં કવચાય હુમ્ ૧
 (બેઉ કવચે-ખાટુંએ), ઐં મર્ગોદેવસ્યધીમહિ નેત્રત્રયાય
 વૌષટ્ ૧ (આંખે) સ્પર્શ કરવો (જમણે હાથે) અને ઐં
 ધિયોયોનઃ પ્રવોદયાતૂ અસ્ત્રાય ફટ્ ॥ (એમ કહી જમણે

હાથ માથા પાછળ ફેરવી પહેલી બે આંગળી ડાબા હાથની હથેલીમાં ઠોકવી).

^૧આવાહનમ્—એક હાથ બેડી રાખી ગાયત્રીં ત્ર્યક્ષરાં ચાલાં સાક્ષામૃતાકમંડલૂમ્ । રક્તવસ્ત્રાં ચતુર્વક્ત્રાં હંસવાહન- સંસ્થિતામ્ ॥ કૃગ્વેદકૃતોત્સંગાં સર્વદેવનમસ્કૃતામ્ । બ્રહ્માણીં બ્રહ્મદેવત્યાં બ્રહ્મલોકનિવાસિનીમ્ ॥ વરદાં ત્ર્યક્ષરાં સાક્ષા- દેવીમાવાહયામ્યહમ્ । આવાહયામ્યહં દેવીમાયાન્તીં સૂર્યમંડ- લાત્ । આગચ્છ વરદે દેવી ત્ર્યક્ષરે બ્રહ્મવાદિનિ ॥ ગાયત્રિ હંદસાં માત્રબ્રહ્મયોનિ નમોસ્તુ તે ॥ આ મંત્રપઠે સંધ્યાનું આવાહન કરવું (જોડવવા) . પછી ઓમ નમો ભગવતે વાસુ- દેવાય । આ મંત્ર બાણી પાણીથી આત્મપ્રેરણા કરવી

૧ અર્થ- હે ગાયત્રી (ત્ર્યક્ષરાં) ત્રણ અક્ષર યુક્ત આલ્યાવસ્થા છે તેની, કલાત તથા કિપતયન ધારણ કરેલા છે જેણે અને હસ્તમા કમંડળ ધારણ કરેલું છે, રક્ત વસ્ત્રને ધારણ કરવાવાળાં ચાર મુખવાળા હંસ છે વાહન જેનું. એવા (બ્રહ્માણી) બ્રહ્મ શક્તિ ધારણ કરેલી છે જેણે એવા બ્રહ્મ લોકમાં વાસ કરનારા અને સૂર્ય લોકમાંથી પધારનાર હે દેવી! હું આપનું આવાહન કરું છું. હું વરને આપનાર દેવે! હે ત્ર્યક્ષરે! હે બ્રહ્મવાદિનિ! હે ગાયત્રી! હે વેન્ની માતા! હે બ્રહ્મ યોની આપને નમસ્કાર કરું છું.

(પોતાના માથાની આરેમેરે હાથમાં પાણી લઈ ફેરવી તે પાણી પૃથ્વીપર નાંખી દેવું.)

અંબુપ્રાશનમ્—જલની અંબલી લઈ સૂર્યશ્વમેત્યસ્ય નારાયણ ઋષિઃ । સૂર્યો દેવતા । અનુષ્ટુપ્ છંદઃ । અંબુપ્રાશને વિનિયોગઃ ॥ એમ કહી પાણી મૂકી ઠેવું. પછી જલની અંબલી લઈ ઐ સૂર્યશ્વના મન્યુશ્વ મન્યુપતયશ્ચ મન્યુકૃતેભ્યઃ પાપેભ્યો રક્ષાન્તામ્ । યદ્રાઙ્યા પાપમકાર્ષમ્ । મનસા વાચા દ્વસ્તાભ્યામ્ । પદ્ભ્યામુદરેણ શિક્ષા । રાત્રિસ્તદવલુંપતુ । યત્કિંચિદ્દુરિતં મયિ । इदमहं माममृतयोर्नૌ સ્તૃપં ડ્યોતિષિ જુહોમિ સ્વાહા ॥ આ મંત્ર બાળી જલપ્રાશન કરવું (પી જવું).

તતો દ્વિરાચમનમ્—પછી પાછું ઐ મુઃ સ્વાહા । ઐ મુઃ સ્વાહા । ઐ સ્વઃ સ્વાહા । એ ત્રણ મંત્રવડે ત્રણ આચમન કરી ઐ ગોવિંદાય નમઃ । એમ કહી હાથ ધોઈ નાંખવો.

૧ અર્થ—હે સૂર્ય તથા યજ અને યજના પતિઓ (ઈંદ્રાદિદેવો.) મનુષ્ય કૃત પ્રાયશ્ચિતથી મારાથી રક્ષા કરો. મારાં રાત્રીને વિગે મન, વાણી, હાથ પગ, હિર તથા શિશ્ન વડે જે પ્રાયશ્ચિત થયું હોય વળી મારામાં અન્ય પ્રાયશ્ચિત હોય તે આપદૂર કરો, અને સિંગ શરીર જન્મ મરણાદિથી રહિત જગતના કારણશ્રુત સુર્યો પાપમક ક્ષાય પ્રકાશમાં હોમું છું.

માર્જનમ્—જલની અંજલી લઈ આપો હિષ્ટેતિ તિસૃણા
 સિંધુદ્વિપ કૃષિઃ । આપો દેવતા ગાયત્રી છંદઃ । માર્જને વિનિ-
 યોગઃ ॥ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી ડાબા હાથમાં જલ લઈ
 ૧ ॐ આપો હિષ્ટામયો ભુવઃ । (માથે) ૐ તાનંડ ઝર્જદધાતનઃ ।
 (ભૂમિએ), ૐ મહેરણાયૈવસે । (આકાશે), ૐ યોવઃ શિવત-

૧ વિશ્વામિત્રકલ્પે—ત્રેમથ ત્રયમાકાશે વવરત્રયં મસ્તકે । નકારાણા
 ત્રયં ભૂમૌ નાન્યથા પાવિત્રં ભવેત્ ॥ સં, સ, થ—છેડે આવે ત્યાં આકાશે,
 વ, વ, ર—છેડે આવે ત્યાં મસ્તકે નકાર છેડે આવે ત્યાં ભુમિએ—
 (માથે, ભુમિએ આકાશે, આકાશે, ભુમિએ, માથેઃ માથે, આકાશે,
 ભુમિએ). એમ આપો હિષ્ટાં એ ઋચાથી નવ વાર પાણી છાંટવું
 (માર્જન કરવું), એમ ન કરે તો પવિત્ર ન થાય, માટે એ માર્જન શ્રેષ્ઠ છે.

૨ અર્થ—હે વરૂણ દેવતા ! સર્વ પ્રાણીમાત્રને સુખના અર્પણ
 કરનાર થાઓ. અને જય વડે સર્વ અન્નદિ પદાર્થોને ઉત્પન્ન કરો.
 અને તેના વડે હમારા શરીરને પોષણ મળે (૧) હે વરૂણ દેવતા ! જે
 તમારો અત્યન્ત કલ્યાણકારી જે રસ છે તે રસ હમને જેમ પુત્રનું
 ભક્તું ઇચ્છનાર માતાની માફક અર્થાત્ જેમ માતા પુત્રના કલ્યાણને
 ઇચ્છતી તેઓનું દુઃખાદિ રમોથી પોષણ કરેછે તેમ હે વરૂણ દેવતા!
 હમારું પોષણ કરો. (૨) હે વરૂણ દેવતા ! આપ જે અન્નના નિવાસ
 માટે ઐષધિઓને તૃપ્ત કરોછો તે ઐષધી યુક્ત જળ હમારા શરીર-
 દિને પોષણ અર્પિ અને પુનઃ પૌનાદિકને ઉત્પન્ન કરવા સામર્થ્ય
 અર્પણ કરો.

નૌરસઃ । (આકાશે), ઐ તસ્ય^૧ભાજયતેહન^૧ । (ભૂમિએ), ઐ
 ઉશ્નતીરિવ માતરઃ । (માથે), ઐ તસ્માડઅરંગમામવઃ ! (માથે)
 ઐ યસ્યક્ષાયાયજિન્વથ । (આકાશે), ઐ આપોજનયથાચનઃ ।
 (ભૂમિએ), બાકી રહેલું પાણી ભુમિ ઉપર નાંખી દેવું. ^૧

અગ્રમર્ષણમ્—જલની અંજલી લઈ—દ્રુપદાદિવેત્યસ્ય
 કોકિલરાજપુત્ર ઋષિઃ । આપો દેવતા । અનુદ્રુપ્ છંદઃ ।
 અગ્રમર્ષણે વિનિયોગઃ । એમ કહી પાણી મૂકવું. પછી ડાબા
 હાથમાં પાણી લઈ જમણે હાથ ઢાંકી આ મંત્ર બોલવો.
 ઐ દ્રુપદાદિવ મુમુચાનઃ । સ્વિન્નઃ સ્નાતો મન્દાદિવ । પૂતં
 પવિત્રેર્જેવાજ્યમાપઃ । શુન્થન્તુ મૈનસઃ ॥

૧ અર્ધર્ચયા ક્ષિપેદ્ધર્મર્ધર્ચયા ક્ષિપેદ્ધઃ । અધોમાગે વિસૃષ્ટાભિરહરા
 યાન્તિ સંશયમ્ ॥ અરધી ઋચાએ ઉંચે ને અરધીએ નીચે, પાણી
 ઝાંટવાથી વિદનકર્તા અસુરનો નાશ થાય છે.

૨ હું વરૂણ દેવતા ! પાદુકાથી છુટા થયેલો મેર જેમ પાદુકા વડે
 નાશ પામે છે અર્થાત્ શરીરમાંથી નિકળતો પરશ્વેદ જેમ સ્નાન
 કરવાથી નાશ પામે છે અથવા ઉણો વસ્ત્ર વડે ગાળેલાં ઘૂતાદિની
 શુદ્ધિ થાય છે તેમ વરૂણ દેવતા ! હમેને પ્રાપ્તિતથી શુદ્ધ કરો.

^૧અર્ધદાનમ્—જલની અંજલી લઈ ઐં મૂર્મુવઃ સ્વરિ-
તિ મહાવ્યાહતીનાં પરમેષ્ઠી પ્રજાપતિઋષિઃ । અગ્નિવાયુસૂર્યા
દેવતાઃ । ગાયત્ર્યુષ્ણિગનુદુભશ્ચંદાંસિ । ઐં તત્સવિતુરિત્યસ્ય
વિશ્વામિત્રઋષિઃ । સવિતા દેવતા । ગાયત્રી છંદઃ । અર્ધદાને
વિનિયોગઃ ॥—એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી પોસમાં
અંશુઠા અને તર્જની અડકે નહિ એવી રીતે વા
અર્ધપાત્રમાં પાછીલઈ માંહે ગંધાક્ષત પુષ્પ નાંખી (પદ્માસને
વા ઉભા થઈ) સૂર્યાભિમુખે ઐં મૂર્મુવઃ સ્વઃ ઐં તત્સવિતુર્વરેણ્યં
ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ । ધિયોયોનઃ પ્રચોદયાત્ ॥ બ્રહ્મસ્વરૂપિણે
શ્રી સૂર્યનારાયણાયનમઃ इदमर्घ्यं दत्तं न मम ॥ આ પ્રમાણે
ભણી ત્રણ વાર અર્ધ આપવા. પછી તેમાં રહેલાં પાણી વડે

^૧આકૃષ્ણે તન્વ દિશ્યન્નુર ઋત્વેઃ ત્રિન્દુર છંદઃ સવિતા દેવતા
સૂર્ય અર્ધ્ય પ્રદાને વિનિયોગઃ ॥ ઐં આકૃષ્ણે,

* —અર્થ હે પ્રાણી માત્રોના પ્રેરક સવિતા ! દેવતા આપ
સુવર્ણમય રથારૂ થઈ કૃષ્ણ રૂપ ધારણ કર્યું છે એવા અંતર્લક્ષ
(આકાશભર્ગે) પરિક્રમણ કરી સર્વ દેવ મનુષ્યાદિનું દિગ્દર્શન
કરતા આપ સર્વ જીવન માત્રનું પરિક્રમણ કરે છે.

જમણું નરકોડું, આંખ અને કાનને સ્પર્શ કરવો.
 (કાલાતિક્રમે) ખરો સંધ્યાનો વખત ચૂકી જવાય તો
 પ્રાયશ્ચિત્તાર્થે—ૐ આ'કૃષ્ણેન રજસાચ્ચર્ત્તમાનો નિવેશ'યમ્મૃતં
 મર્ત્યં ચ । હિરણ્યયેન સવિતારથેના દેવો યા'તિ બ્રુવ'નાનિ
 પશ્યન્ ॥ બ્રહ્મસ્વરૂપિણે શ્રી સૂર્યનારાયણાય નમઃ । દમઘ્યં દત્તં
 ન મમ—આ મંત્રવડે થોથો અર્ધ આપવો. પછી બ્રહ્મ
 અસાવાદિત્યો બ્રહ્મ । આ મંત્રવડે પ્રહક્ષિણા કરવી, પછી
 કેશવાદિ નામથી આચમન લઈ હાથ ધોઈ નાંખવો.

૧ સૂર્યોપસ્થાનમ્---જલની અંજલી લઈ ઉદયમુદુત્યમિતિ
 દ્વયો મસ્કન્વ ઋષિઃ । સૂર્યો દેવતા । અનુષ્ટુપ્ છંદઃ । ચિત્ર
 દેવાનામિત્યસ્ય કુત્સાંગિરસ ઋષિઃ । સૂર્યો દેવતા । શિષ્ટુપ્

૧ સૂર્ય વડે રક્ષિત થએલા અને મૃત્યુ તથા સ્વર્ગને જોવાવાળા
 તથા સ્વર્ગથી પર લોકને જોવાવાળા એવા પ્રકાશ રૂપ સૂર્ય દેવતાનું
 હ્રમે ધ્યાન કરીએ છીએ. ૧

તે જનવેદા (પ્રકાશ સ્વરૂપ) સૂર્ય દેવતા જગત્ના પ્રકાશને
 માટે ઉત્કર્ષ ધારણ કરે છે તેમજ અને આકાશ માર્ગે ગમન કરા-
 વનાર એવા સૂર્ય દેવતાનું હ્રમે ધ્યાન કરીએ છીએ. ૨

ઉદઃ । તથાશ્વરિત્યસ્ય દધ્યંદ્રઙાયર્વણ ઋષિઃ । સૂર્યોપસ્થાને
 વિનિયોગઃ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી એઉ હાથે
 (સ્વસ્તિક) આશીર્વાદ દેતા હોઈએ તેમ એઉ હાથ ઠાન
 આગળ સૂર્યની સામા કરી—ૐ ઉદ્યન્તમસ સ્પરિસ્વઃ, પશ્ય-
 ન્તઽઉત્તરમ્ । દેવં દેવજ્ઞા સૂર્યમગન્મ જ્યોતિરુત્તમમ્ ॥ ઉદુત્ય
 જાતવેદસં દેવં વ્હન્તિ કેતવઃ । દ્વશે વિશ્વાય સૂર્યમ્ ॥ ચિત્ર
 દેવાનાં મુદંગાદિનીકં ચક્ષુર્મિત્રાસ્ય વ્હરુણસ્યાપ્તેઃ આપ્રાધાધા

દેવતાઓમાં મુખ્ય મિત્ર વરુણ અને અગ્નિ અદિ દેવતાઓના
 ચક્ષુરપ સૂર્ય વિચિત્રતાથી ઉદય પામે છે અને સ્થાવર જંગમાત્મક
 આત્મસ્વરૂપમાં લિન થનારા પોતાના કિરણો વડે પૃથ્વી આદિ
 અંતરિક્ષોમાં પ્રકાશ કરનાર એવા સૂર્યનું હમો ધ્યાન કરીએ છીએ ॥

તે સૂર્ય દેવતા ઉપર કહેલા મિત્ર, વરુણ અને અગ્નિ આદિ
 દેવતાઓના કિંવા સર્વ જગતના નેત્રરૂપ સર્વનું કલ્યાણ કરનાર
 પૂર્વ દિશામાં ઉદય પામવાવાળા એવા સૂર્ય મંડળનું તેના ઉપસ્થાન
 વડે હમો સો વર્ષ જોઈએ. સો વર્ષ આચુદ્દી ભોગવીએ. સો વર્ષ
 સાંભળીએ, સો વર્ષ બોલીએ, સો વર્ષ સુધી શ્રીમાન થઈએ. એ
 પ્રકારે સૂર્ય દેવતા હમારું કલ્યાણ કરે.

પૃથિવી અંતરિક્ષા સૂર્યઽઆત્મા જગતસ્તસ્થુપથ ॥ ૐ તન્મશ્વરેદેવહિતં
 પુન્સ્ત વ્યુક્તચત્ ૧ પશ્યેપ શરદઃ શાં જીવે ૧ શરદઃ શતઃ
 શૃણુયામ શ દ શતંમન્નવામ શરદ શતમ્ પીનાઃ સ્યામ શરદઃ
 શતંભૂયશ્ચ શ દઃ શતાત્ ॥ આ મંત્ર ભણી ઉપસ્થાન કરવું.

ગાયત્ર્યાવાહનમ્—જલની અંજલી લઈ તેજોમિયસ્ય
 પરમેષ્ઠી પ્રજાપતિર્ફલિઃ ૧ આજ્યં દેવતા ૧ જગતી છંદઃ ૧ યજુ-
 ર્માયત્ર્યાવાહને વિનિયોગઃ ॥ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી
 હાથ બેડી રાખી ૐ તેજોમિ શુક્રમસ્યમૃતમસિ ધામનામામિ ૧
 પ્રિયન્દેવાના મનાધૃષ્ટન્દેવ યજનમસિ ॥ આ મંત્ર ભણી
 જપને માટે ગાયત્રી મંત્ર દેવતાનુ આવાહન કરવું.

જપસંકલ્પઃ—જલની અંજલી લઈ—અથ ૦—ૐતત્સત્પર-
 મેશ્વરપ્રીત્યર્થ મમ સર્વપાપક્ષયાર્થ—યથાશક્તિ ગાયત્રીમંત્રજપમહં
 કરિષ્યે ॥ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું.

ગાયત્રીજપ:—^૧જલની અંજલી લઈ પ્રણવસ્ય બ્રહ્મા
 ઋષિ: । પરમાત્મા દેવતા । ગાયત્રી છંદ: । વ્યાહતીનાં
 પ્રજાપતિ ઋષિ: । અગ્નિવાયુસૂર્યા દેવતા: । ગાયત્રી છંદ: ।
 સર્વપાપક્ષયાર્થ ગાયત્રીમંત્રજપે વિનિયોગ: ॥ એમ કહી પાણી
 મૂકી દેવું. પછી વચ્ચે ઢાંકેલી માળા નાભિદેશે ^૨ (કુંઠી આગળ)
 રાખી ઉચ્ચાર ન સંભળાવ અને હોડ ન હાલે તેમમૈાન થઈ
 ૐ મૂર્ધ્નુવ: સ્વ: ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં भगोदेवस्य धामहि ।
 धियो यो न: प्रचोदयात् ॥ આટલા મંત્ર અર્થનું ચિંતવન
 કરનાં ભણી, એક એક માથુકો મૂકવો. એમ યથાશક્તિ (૧૦૮)
 કિંવા (૨૮) અથવા (૧૦) વાર ગાયત્રીમંત્રનો જપ કરવો.

---

^૧ 'બૃહથમ'—ન તથા વેદજપત: પાપં નિર્દહતિ દ્વિજ: । યથા સાવિત્રિ
 જપત: સર્વપાપે: પ્રમુચ્યતે ॥ એમ ગાયત્રી જપથી સર્વ પાપથી મુક્ત
 થાય છે તેમ ઠિંગ્ળ વેદજપથી પાપમુક્ત થતો નથી.

^૨ ધર્મપ્રવૃત્તૌ—પ્રાતર્નાભૌ કરં ધૃત્વા મધ્યાહને હૃદિ સંસ્થિતમ્ । સાયં
 જપતિનામાયં જપસ્તુ ત્રિવિધ: સ્મૃત ॥ પ્રાતર નાભિ આગળ હાથ
 રાખી, મધ્યાહને હૃદય આગળ અને સાયંકાળે નાક આગળ એમ
 ત્રણ પ્રકારે જપનો વિધિ છે. (૧ળી પ્રાતર અને મધ્યાહને ઉભા
 રહીને સાયંકાળે ધુંટળીએ બેસી જપ કરવો.)

જપનિવેદનમ્—જલની અંજલી લઈ દેવાગાતુવિદ
 इत्यथ मनसस्पतिर्ऋषिः । वातो देवता । विराट् छंदः ।
 जपनिवेदने विनियोगः । એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી
 હાથ જોડી રાખી ॥ દેવાગાતુવિદો ગાતુંવિત્વા ગાતુમિત ।
 मनसस्पतईमन्देव यज्ञः स्वाहा वातेधाः ॥ આ મંત્ર લખીવે ।
 પછી

જપાર્પણમ્—જલની અંજલી લઈ અનેન પ્રાતઃસંધ્યાંગ-
 भूतेन यथाशक्ति गायत्रीमंत्राजपाख्येन कर्मणा श्रीं भगवाम्
 ब्रह्मस्वरूपी सूर्यनारायणः प्रीयतां न मम ॥ એમ કહી
 પાણી મૂકી દેવું.

ગોત્રપ્રવરોચ્ચારપૂર્વકં અભિવાદનમ્--- (ગોત્રપ્રવરોચ્ચા-
 रणम्)----अमुकगोत्रोत्पन्नोऽहं अमुकप्रवरान्वितोऽहं शुक्रय-
 जुर्वेदान्तर्गतमाध्यन्दिनवाजसनेयशाखाध्यायी अमुकशर्माऽहं
 જેમકે---(ગૌતમગોત્રોત્પન્નોઽહં ગૌતમાંગિરસઽ અયાસેતિ
 त्रिप्रवरान्वितोऽहं शुक्रयजुर्वेदान्तर्गत माध्यान्दिनवाजसने-
 यशाखाध्यायी अ०----शर्माहं આ પ્રમાણે પોતપોતાનાં ગૌત્ર,
 પ્રવર, શાખાચુક્ત નામ કહી બેઠે હાથ જોડી----મો આચાર્ય
 त्वां अभिवादयामि । મો વૈશ્વાનર ત્વાં અભિવાદયामિ ।

મો સુર્યાવંદનસૌ યુવાં અભિવાં ૦ । મો યાજ્ઞવલ્ક્ય ત્વાં
અભિવાં ૦ । મો ઈશ્વરત્વાં અભિવાં ૦ ॥ ૫છી આકાશાત્પતિતં
તોયં યથા ગચ્છતિ સાગરમ્ । સર્વદેવનમસ્કારઃ કેશવં
પ્રતિ ગચ્છતિ ॥ એમ કહી નમસ્કાર કરવા. ૫છી આચમન
કરી ખેઉ હાથ જોડી (ઈશ્વર સ્તુતિઃ) યસ્ય સ્મૃત્યા ચ નામો-
ક્ત્યા તપોયજ્ઞક્રિયાદિષુ । ન્યૂનં સંપૂર્ણર્તા યાતિ સદ્યો વંદે
તમચ્યુતમ્ ॥ એમ કહી નમસ્કાર કરવા.

સંઘ્યાર્પણમ્---જલની અજલી લઈ અથ ૦ અનેન પ્રાતઃ
સંઘ્યોપાસનાસ્થ્યેન કર્મણા શ્રી ભગવાન પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં
ન મમ ॥ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. ૫છી ઐ વિષ્ણવે
નમઃ । એમ ત્રણવાર કહેવું.

મસ્મવિસર્જનમ્—યજ્ઞરક્ષે નમસ્તુભ્યં યોગિનાં ચર્ચિતા
દ્વિજ । આત્માંગં ચ વિલેપાય સ્વસ્થાને પરમેશ્વરિ ॥ એમ
કહી જલવડે ભસ્મ વિસર્જન કરવી. હે, ભસ્મ યોગીઓએ
અથવા બ્રાહ્મણોએ અર્થિત કરી યજ્ઞરક્ષે આપને નમસ્કાર.

શિર્વામુક્તિઃ—બ્રહ્મપાશસહસ્રેણ રુદ્રશૂલશતેન ચ ।
વિષ્ણુચક્રસહસ્રેણ શિર્વામુક્તિં કરોમ્યહમ્ ॥ એમ કહી
શિખા છોડી નાંખી, ૫છી શિખા બાંધવી (તુષ્ણીમ્) ૫છી

હર્ષપવિત્રિ (કોઈ પણ કર્મને આંતે) તુળસી મૂલે (પવિત્ર સ્થલને વિષે) કાઢી મૂકવી. બ્રહ્મના સહસ્ત્ર પાશ રૂદ્રના શુભો અને વિષ્ણુના સહસ્ત્ર ચક્રથી મુક્ત થવાને શિખા મુક્ત કર્ણ છું. આપ આપના સ્થાને પધારો.

इति प्रातःसंध्या ।

अथ मध्याह्नसंध्या.

પ્રથમથી તે ‘હૃદિ પવિત્રકરણમ્’ સુધી ‘પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે’ પછી—

સંધ્યાસંકલ્પઃ—જલની અંગલી લઈ અથ્થ૦—મમો-
પાત્તદુરિતક્ષયદ્વારા શ્રી પરમેશ્વરપ્રીયર્થે રુદ્રાવાપ્તયે મધ્યાહ્ન-
સંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે ॥ આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી પાણી
મુકી હેવું. પછી ન્યાસ પર્યંત ‘પ્રાતઃ સંધ્યા’ પ્રમાણે પછી—

૧ આવાહનમ્—હાથ જોડી રાખી સાવિત્રીં યુવતીં શુક-
વત્સાં ત્રિલોચનામ । ત્રિગુણીનીં વૃષારૂઢાં યજુર્વેદેન
મંયુતામ્ । મદ્રાણીં મદ્રદેવતાં રૂદ્રલોકનિવાસિનમ્ । વરદાં
વ્યક્ષરાં સાક્ષાદેવીમાવાહયામ્યહં । આવાહયામ્યહં દેવીમાયા.
ન્તીં સૂર્યમંડલાત્ । આગચ્છ વરદે દેવિ વ્યક્ષરે રૂદ્રવાહિનિ ।
સાવિત્રિ હંદસાં માતરૂદ્રયોનિ નમોઽસ્તુ તે ॥

૨ અમ્બુપ્રાશનમ્—જલની અંજલી લઈ આપઃ પુનન્ત્વિતિ
મંત્રાસ્ય નારાયણ ઋષિઃ । આપો દેવતા । ગાયત્રી હંદઃ ।
અંબુપ્રાશને વિનિયાગઃ ॥ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી

૧ હે સાવિત્રિ દેવિ ! યુવાવસ્થાવાળાં, ઉત્તમ જ્યેષ્ઠ વસ્ત્રાને ધારણ કરવાવાળાં ત્રણ નેત્ર છે જેને. હસનામાં ત્રીપુળ ધારણ કર્યું છે એવાં. વૃષભ છે વાહન જેનું, એવાં યજુર્વેદમાં સ્થિર થએલાં, રૂદ્રાણી રૂદ્રની શક્તિ છે જેમાં એવા, અને રૂદ્રલોકમાં વાસ કરવાવાળા સાવિત્રિ, આપનું હું આવાહન કરું છું, માટે હે સાવિત્રિ ! હે વેદની માતા ! અને રૂદ્રયોનિ ! તમને નમસ્કાર કરું છું.

૨ હે, વરૂણ દેવતા પોતાની શક્તિ વડે પૃથ્વીને પવિત્ર કરે તેમ આ સ્થૂળ શરીરને પણ પવિત્ર કરે. તેમજ ક્ષેત્રજને પણ પવિત્ર કરે. અને વેદના પાલક આચાર્યને પણ પવિત્ર કરે. અને વેદ પવિત્ર થયા પછી તેના પાઠન વડે મને પવિત્ર કરે. અં આપવિત્ર

જલ લઈ ઐં આપઃ પુનન્તુ પૃથિર્વા પૃથિવી પૂતા પુનાતુ મામ્ ।
 પુનન્તુ બ્રહ્મણસ્પર્તિં બ્રહ્મપૂતા પુનાતુ મામ્ ।
 યદુચ્છિષ્ટમ્ભોજ્યં ચ યદ્વા દુશ્વરિતં મમ । સર્વં પુનન્તુ મામાપો
 સતાં ચ પ્રતિગ્રાહ ॥ સ્વાહા ॥ એમ કહી તે જલ પીજવું.
 પછી ‘ અન્નપર્પણમ્ ’ પર્યંત પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે—

અર્ધ્યમેકં દદ્યાત્—પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે ગાયત્રી
 મંત્રવડે માત્ર એક અર્ધ્ય આપવો. પછી પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણે
 કરી. પછી

જપસંકલ્પઃ—જલની અંજલી લઈ અથ ०—મધ્યાહ્ન
 સંધ્યાંગમૂતં—યથાશક્તિ ગાયત્રીજપમહં કરિષ્યે ॥ એમ સંક-
 લ્પ કરી પછી હૃદય આગળ જપમાળા સળી ગાયત્રીજપ
 કરવા. પછી ‘ જપનિવેદનમ્ ’ પર્યંત પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણે કર્યા
 પછી—

જપાર્પણમ્—જલની અંજલી લઈ અનેન મધ્યાહ્નસં-
 ધ્યાંગમૂતેન યથાશક્તિ ગાયત્રીજપારુચેન કર્મણા શ્રી ભગવાન્

ઉચ્છિષ્ટ ભોજન કર્યું હોય અર્થાત્ અપ્રતિગ્રહનો પ્રતિગ્રહ કરાવો
 હોય અથવા મારામાં કાંઈ દુરાચરણ હોય તે સર્વ જળ વડે મને
 પવિત્ર કરો અને આચમન વડે મારા સધળાં પ્રાયશ્ચિતો ભસ્મિશ્વત
 થાઓ.

રુદ્રસ્વરૂપી સવિતા દેવતા પ્રીયતાં ન મમ ॥ એમ કહી પાણી
મૂકી દેવું. પછી ખીજું પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણે—

સંધ્યાર્પણમ્—જલની અંજલી લઈ અનેન મધમાહસં-
ધ્યોપાસનારૂપેન કર્મણા શ્રી ભગવાન્ પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં ન
મમ ॥ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું.

સંધ્યાવિસર્જનમ્—હાથ જોડી રાખી ઉત્તરે શિશ્વરે જાતે
ભૂમ્યાં પર્વતવાસિની । રુદ્રેણ ચ ત્વનુજ્ઞાતે ગચ્છ દેવિ યથા-
સુખમ્ ॥ પછી ખાકીનું ‘પ્રાતઃસંધ્યા’ પ્રમાણે—ઈતિ મધ્યાહન
સંધ્યા.

અથ સાયંસંધ્યા.

પ્રથમથી તે ‘હૃદિપવિત્રકરણમ્’ સુધી ‘પ્રાતઃસંધ્યા’
પ્રમાણે. પછી—

૧સંધ્યાસંકલ્પઃ—જલની અંજલી લઈ અન્ન૦—મમોપાત્ત
દુરિતક્ષયદ્વારા શ્રી પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે વિષ્ણ્વાપ્તયે સાયંસંધ્યો-
પાસનમહં કરિષ્યે ॥ આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી પાણી મૂકી
દેવું. પછી ન્યાસ પર્યંત ‘પ્રાતઃસંધ્યા’ પ્રમાણે. પછી

---

૨૧ આ પૃથ્વીમાં શ્રેષ્ઠ પર્વતના ઉત્તમ શિખરેમાંથી ઉત્પન્ન થએલા
એનાં હે શ્વયોની ! હે દેવિ ! તમે સ્વસ્થાન પ્રાપ્તિ ગમન કરો.

આવાહનમ્—એક હાથ જોડી રાખી વૃદ્ધાં સરસ્વતીં
 કૃષ્ણાં પીતવસ્ત્રાં ચતુર્ભૂજામ્ । શંખચક્રગદાપદ્મહસ્તાં ગરુડ-
 વાહિનીમ્ । વૈષ્ણવીં વિષ્ણુદેવત્યાં વિષ્ણુલોકનિવાસીનીમ્ ।
 વરદાં ત્ર્યક્ષરાં સાક્ષાદેવીમાવાહયામ્યહમ્ । આવાહયામ્યહં
 દેવીમાથાન્તીં વિષ્ણુમંડલાત્ । આગચ્છ વરદે દેવી ત્ર્યક્ષરે
 વિષ્ણુવાદિની । સરસ્વતિ છંદસાં માતર્વિષ્ણુણાં નમોસ્તુ તે ॥
 પછી ખીજું ‘પ્રાતઃસંધ્યા’ પ્રમાણે.

અર્ધ્યત્રયંદયાત—પશ્ચિમાભિમુખે રહી પ્રાતઃ-સંધ્યા
 પ્રમાણે ત્રણ અર્ધ્ય આપવા. પછી ખીજું ‘પ્રાતઃસંધ્યા’
 પ્રમાણે કરી પછી—

---

૧ હે સરસ્વતિ ત્રદા ત્રદ છે શરીર જેનું અને કાળુ છે વર્ણ
 જેનું, પીળાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાવાળાં અને જંતુ તાર હસ્તમાં
 શંખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મ ધારણ કરેલાં છે એવાં ગરુડ છે વાહન
 જેનું એવાં, અને બદ્ધિકાશ્રમમાં વાસ કરનારાં અને સૂર્ય મંડળમાંથી
 ગમન કરવાવાળાં એવાં સરસ્વતિ દેવિનું હું આવાહન કરું છું. માટે
 હે દેવિ વરદાનને આપવાવાળાં હે ત્ર્યક્ષરે ! હે વિષ્ણુ વાહિની ! હે
 ભારતિ ! હે વેદની માતા ! હે વિષ્ણુ યોનિ ! તમને નમસ્કાર કર-
 રીએ છીએ.

૧ અંબુપ્રાશનમ્—જલની અંગલિ લઈ અગ્નિશ્વમેતિ નારા-
યણ ઋષિઃ । અગ્નિર્દેવતા । અનુદુષ્ છંદઃ । અંબુપ્રાશને વિનિ-
યોગઃ ॥ એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી હાથમાં જળ લઈ
ૐ અગ્નિશ્વમામન્યુશ્વમન્યુપતયશ્ચ મન્યુકૃતેમ્યઃ । પાપેભ્યો
રક્ષાન્તાં । યદહના પાપમર્કાર્ષં । મનસાવાચાહસ્તાભ્યાં । પદ્-
મ્ભ્યામુદરેણ શિશ્મા । અહસ્તદ્વલંપતુ । યત્કિંચિદ્ દુરિતં
મયિ । इदमहं माममृतयोनौ । सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ।
એમ કહી તે જળ પી જવું. પછી—પૂર્વવત્ ॥

જપસંકલ્પઃ--જલની અંગલિ લઈ અથ૦---સાયંસંખ્યાં-
ગધૂતં-યથાશક્તિ ગાયત્રીજપમહં કરિષ્યે ॥ એમ સંકલ્પ કરી
પાણી મૂકી દેવું. પછી નાક આગળ જપમાળા રાખી ગાય-
ત્રી જપ કરવા. પછી ખીજું ‘પ્રાતઃસંધ્યા’ પ્રમાણે કર્યા પછી-

૧ હે, અગ્નિ તથા યગ યજ્ઞના પતિએને (હિદ્રાદિક દેવો) ને
અ સાંગ યજ મનુષ્ય કૃત પ્રાયશ્ચિત્તમાંથી રક્ષા કરે. મારા દિવસનાં
મન, વાણી, હાથ, પગ, ઉદર શિશ્ના દિ વડે જે પ્રાયશ્ચિત્ત થયું હોય
વળી મહારામાં અન્ય પ્રાયશ્ચિત્ત હોય તે આપ દુર કરો અને શિંગ
શરીર જન્મ મરણાદિથી સર્વ જગતના કારણુ જુત સત્ય વડે પ્રકાશ
કરવાળા હે અગ્નિ વિષે હોમું છું.

જપાર્પણમ્—જલની અંજલિ લઈ અનેન સાયંસંધ્યાંગ-
ભૂતેન યથાશક્તિગાયત્રીજપારખ્યેન કર્મણા શ્રી ભગવાન્ વિષ્ણુ-
સ્વરૂપી સવિતા દેવતા પ્રીયતાં ન મમ । એમ કહી પાણી મૂકી
દેવું. પછી ખીન્નું ‘પ્રાતઃસંધ્યા’ પ્રમાણે.—

સંધ્યાર્પણમ્—જળની અંજલિ લઈ—અમેન સાયંસંધ્યો-
પાસનારખ્યેન કર્મણા શ્રી ભગવાન્ પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં ન મમ ॥
એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. પછી—

સંધ્યાવિસર્જનમ્—હાથ જોડી રાખી પશ્ચિમે શિશ્વરે જાતે
અસ્તાચ્છાનિવાસિનિ । વૈશ્ણવેભ્યં જ્ઞાનુજ્ઞાતે ગચ્છ દેવિ
યથાસુત્વમ્ ॥ પછી ખાડીનું ‘પ્રાતઃસંધ્યા’ પ્રમાણે. इति સાયં-
સંધ્યા સમાપ્તા.

હે દેવિ ! તમે પૃથ્વીમાં એક પરવતના ઉત્તમ શિખરમાંથી
ઉત્પન્ન થએલાં હે વિષ્ણુઓની ! હે દેવિ આપ સ્વસ્થાનો બનઓ.

૨ (દેવતાપૂજનમ્)

કાત્યાયન:---

આદિત્યાં ગણનાથં ચ દેવીં શુદ્ધં ચ કૈશવમ્ ॥

પંચદૈવત્યમિત્યુક્તં સર્વકર્મણુ યોજયેત્ ॥

સૂર્ય; ગણપતિ, દેવી, શંકર, વિષ્ણુ આ પ્રમાણે પંચાયતનમાં પાંચ દેવતાઓનું દરરોજ પૂજન કરવું કારણ કે એ પાંચ દેવતાઓ પંચમહાભૂતના કારણ છે તથા સર્વ સુખના આપનારા એજ છે માટે પાંચ દેવતામાં અભેદ બુદ્ધિ રાખી દરેક બ્રાહ્મણે તથા સદ્ગૃહસ્થે પૂજન કરવા તત્પર રહેવું.

પંચાયતન દેવતામાં પોતાના કુલાચાર તથા ઈદ બાવ પ્રમાણે દરેકને પૂજન કરવાની રીત---

૧ ગણપતિપંચાયતન--પ્રમુખ હોય તો મધ્યમાં ગણપતિ ઇશાનમાં વિષ્ણુ, અગ્નિ કોણમાં શંકર, નૈઋત્યમાં સૂર્ય અને વાયુ કોણમાં દેવી. આ પ્રમાણે ગણપતિ પંચાયતનમાં દેવતા સ્થાપન કરવું.

૨ શિવપંચાયતન--પ્રમુખ હોય તો મધ્યભાગમાં શંકર, ઇશાનમાં વિષ્ણુ, અગ્નિમાં સૂર્ય, નૈઋત્યમાં ગણપતિ, અને વાયુ કોણમાં દેવીનું સ્થાપન કરવું.

૩ વિષ્ણુપંચાયતન—પ્રમુખ હોય તે વિષ્ણુ, ઇશાનમાં શંકર, અગ્નિકોણમાં ગણપતિ, નૈઋત્યમાં સૂર્ય, અને વાયુ કોણમાં દેવીનું સ્થાપન કરવું.

૪ દેવીપંચાયતન—દેવી પંચાયતનના પ્રમુખપણામાં મધ્યમાં દેવી, ઇશાનમાં વિષ્ણુ, અગ્નિકોણમાં શંકર, નૈઋત્યમાં ગણપતિ તથા વાયુ કોણમાં સૂર્યની સ્થાપના કરવી.

૫ સૂર્યપંચાયતન—ત્યારે સૂર્યને પ્રમુખપણું હોય ત્યારે મધ્યમાં સૂર્ય, ઇશાનમાં શંકર, તથા અગ્નિકોણમાં ગણપતિ, અને નૈઋત્યમાં વિષ્ણુ તથા વાયુકોણમાં દેવીનું સ્થાપન કરવું.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે જેને જે દેવતા વિશેષ ઇષ્ટતમ હોય તે પ્રમાણે પંચાયતનદેવતાનું પૂજન કરવું. પરંતુ સર્વ દેવતા અમેશ્વર છે એમ માનવું. કારણ કે વેદમાં તથા ધર્મશાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં દેવતા પૂજનનો વિશેષ મહિમા બતાવેલો છે.

સ્વયં યજતિ ચેદેવં હસમા સોદરાત્પતૈઃ ॥

મધ્યમા યા યજેત્ મૃત્યૈરશ્વમા યાજનક્રિયા ॥

ધર્માર્જિતધનક્રીતૈર્યઃ કુર્યાત્ કેશવાર્ચનં

ઉદ્ગરેસ્સ્વેન સહિતાન્ દશ પૂર્વાન્ દક્ષાપરાન્ ॥

પોતેજ પુત્રો તથા ભાઈ ભાંડુ સહિત પૂજન કરે છે તો
 ઉત્તમ કહેવાય છે. પોતે અશક્ત હોવાથી તથા કારણસર બીજા
 (ભૂત્યવર્ગ) પાસે પૂજન કરાવવામાં આવે છે તે મધ્યમ
 કહેવાય છે. અને પોતેજ પારકાને ઘેરે જઈ સ્વાર્થ માટે
 ધન લઈ પૂજન કરે છે તે અપવિત્ર પૂજન કહેવાય છે.

કારણ કે ધર્મથી મેળાલા ધનનો મુખ્ય લાભ તો એજ
 છે કે પ્રભુ પ્રીત્યર્થ સત્કર્મમાં ખરચેલા દ્રવ્યથી પોતાના દશ
 પૂર્વજો તથા થનારી દશ પેઢી અને પોતે મળીને એકંદર એક-
 વીશ પેઢીનો ઉદ્ધાર (પાવન) પાવે છે,

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જેઓ વરતતા નથી એટલે કેઈ
 પણ દેવતામાં આસ્તિકપુદ્ધિ પ્રમાણે જેઓ વરતતા નથી તેટલી
 પેઢી (વંશ) પીંમે ધીમે નીચે થતી જાય છે. માટે હરશેષ
 પંચાયતન દેવતાનું પૂજન અધ્યાપૂર્વક કરવું.

ગોડશોપચાર-સૂત્રાક્રમ:

આચમ્ય પ્રાણાનામચ

ૐ શ્રી ગુરુભ્યાં નમઃ ૐ પરમગુરુભ્યાં નમઃ ૐ પરાત્પર

गुरुभ्यो नमः ॐ परमेष्ठि गुरुभ्योनमः ॐ इष्ट देवताभ्यो
 नमः ॐ कुलदेवताभ्योनमः ॐ ग्रामदेवताभ्योनमः ॐ
 स्थानदेवताभ्योनमः ॐ शचीपुरंदराभ्यांनमः ॐ सर्वेभ्यो
 देवेभ्योनमः ॐ सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्योनमः ॐ शिद्धि बुद्धि
 सहिताय श्रीगणेशां विकाभ्यांनमः ॥ ॐ सुमुखश्चैकदंतश्च
 कपिलोगजकर्णकः ॥ लंबोदस्य विकटो विघ्ननाशो विना-
 यकः ॥ १ ॥ धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचंद्रो गजाननः ॥
 द्वादशैतानिनामानि यः पठेत् शृणुयादपि ॥ २ ॥ विद्यारंभे
 विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ॥ संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न
 जायते ॥ ३ ॥ शुक्लांबर धरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजं प्रसन्न
 वदनं ध्यायेत्सर्व विघ्नो पशान्तये ॥ ४ ॥ लाभस्तेषां जयस्तेषां
 कुतस्तेषां पराजयः ॥ येषां इंद्रिण्यामो हृदयस्थो जनार्दनः
 ॥ ५ ॥ अभीप्सितार्थं सिद्ध्यर्थं पूजितोयः सुरासुरैः ॥ सर्वविघ्न
 हरस्तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ ३ ॥ वक्रतुंड महाकाय सूर्य-
 कोटि समप्रभो ॥ अविघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सिद्धिदा ॥ ७ ॥

सर्व मंगल मांगल्ये शिवेसर्वार्थ साधिके ॥ शरण्ये त्र्यम्बके
 गौरी नागायणी नमोस्तुते ॥ ८ ॥ सर्वदा सर्व कार्येषु नास्ति
 तेपाममंगलं ॥ येषां हृदि स्थो भगवान् मंगलाय तनो हरिः ॥ ९ ॥
 तदेव लघं सुदिनं तदेव ताराबलं चंद्रबलं तदेव ॥ विशाबलं देव
 बलं तदेव लक्ष्मीपते ते ध्रियुगं स्मरामि ॥ १० ॥ यत्र योगेश्वर कृष्णो
 यज्ञापाथो धनुर्धरः ॥ तत्र श्रीविजया भूति ध्रुवाणीतिर्मति र्मम
 ॥ ११ ॥ सर्वश्रांभ कार्येषु त्रयस्त्रि भुवनेश्वरः देवादिशतुनः
 मिदि ब्रह्मज्ञान जनार्दनः ॥ १२ ॥ हस्ते जलपादाय)
 दाधमां पाणी देवुं .

ॐ अथ श्री शेष भुजंग फणा मंडलाचार धर्गिद्यामिह
 भुवनकोशे जांबुद्विपे भरतखंडे आर्यावर्तांतर्गत ब्रह्मावर्तक
 देशे कुमारिका क्षेत्रांतरवर्तीनी अस्मिन् रामक्षेत्रे दंड कारण्ये
 तपती नर्मदयोर्मध्यदेशे गोदावर्या उत्तरे तटे श्रीमल्लवणमध्व
 पूर्वतीरे अमुकायतने देव ब्राह्मणानां चरण शशिधौ श्रीमद्भ-
 गवतो महापुरुषस्य श्री विष्णोराज्ञा प्रवर्तमानस्य अथ श्री

प्रथमः द्वितीयपरार्थे श्रीः शिवेऽपराधकार्ये धैवस्वतः सम्बन्धे
 अष्टाविंशतितमे कल्पियुगे प्रथमावधौ श्रीः द्विगो बौद्धावतारे
 विक्रम शक्रानुवर्ती स शक्रोत्तराह्निके श्रीः मन्त्रप विक्रमार्के
 सप्तम्यातिरेकेऽन्तरागां सप्तम्यायाडादि अष्टकाधिकगते अमुक
 शतितमे वर्षे अमुक नाम्ने संवत्सरे अमुकायन श्रीः सूर्य
 अमुकक्रतौ महाभागल्यपद प्राप्नोत्येवमासे अमुकमासे अमुक
 पक्षे अमुकतिथौ अमुकजामरे अमुकनक्षत्रे अमुकराशि स्थिते
 चन्द्रे अमुकराशी स्थिते सूर्ये अमुक राशीस्थिते देवगुरौ
 शेषेषु ग्रहेषु यथा यथा स्थाने स्थितेऽस्य सत्सु एवं ग्रहगुण
 विशेषण विनिश्चयां शुभ पुण्य तिथौ अस्मिन् पूज्याहे ॥

मम आत्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त फलप्राप्तये श्री
 अमुक पंचायतनदेवता प्रीत्यर्थं यथाज्ञानेन यथाभीक्ष्णोपचार
 द्रव्यैः पुरुषसूक्तेन ध्यानावाहनादि अमुक पंचायतन देवता
 षोडशोपचारैः पूजनं मङ्गरिष्ये ॥

ઉપર લખવા પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યા બાદ વરુણ ઘંટાનું
પૂજન કરવું.

ૐ તત્વાયામિ વ્રહ્મણા વંદમાનસ્તદાશાસ્તેયજમાનોદ-
વિર્ભિઃ ॥ અહેદમાનો વરુણેદ્યોધ્યુરુસદઃ ગમાન આયુઃ
પ્રશેષી ॥ ૐ ભૂમિત્વઃ સ્વઃ કલશસ્ય વરુણાયનમઃ સર્વોષ-
ચાગાર્યં ગંધાક્ષત પુષ્પાણિ સમર્પયામિ ।

(ગંધવહનન) ૐ અગ્નિકૃષિઃ પવમાનઃ પાંચજન્યઃ
પુરોહિતઃ ॥ તર્કામદેષદાગયં ॥ શ્રી પાંચજન્યાયનમઃ ગંધે
પુષ્પં સમર્પયામિ ॥

(ઘંટાપૂજન) આગમાર્યતુ દેવાનાં ગમનાર્યતુ રક્ષસાં ॥
ઘંટાનાદં પ્રકુર્વીત પશ્ચાત્ ઘંટાં પ્રપૂજયેત્ ॥ ૐ સુષર્ણોન્નિઃ

એ મંત્ર વડે ઘંટાનું પૂજન કરવું.

પછી નિચે લખેલા સોળ મંત્રો વડે શરીરની શુદ્ધિ
માટે ન્યાસ કરવા. આંખનું મંત્રે પુનઃ કમમાં આપવામાં
આવ્યા છે તેથી નામમંત્ર અહિંમાં લખ્યા છે,

ॐ सहस्रशीर्षा० (वामकरे) ॥ १ ॥ ॐ पुरुष वेद०-
 दक्षिणकरे ॥ २ ॥ ॐ ततावानस्प०-वामपाद ॥ ३ ॥
 ॐ त्रिपादूर्ध्व० दक्षिणपाद ॥ ४ ॥ ॐ ततात्रिराट्०-
 वामजानो ॥ ५ ॥ ॐ तस्माद्यज्ञात्०-दक्षिणजानो ॥ ६ ॥
 ॐ तस्माद्यज्ञामूर्ध्व०-वामकट्या ॥ ७ ॥ ॐ तस्मादध्व०-
 दक्षिणकट्या ॥ ८ ॥ ॐ तयज्ञ०-नाभौ ॥ ९ ॥ ॐ
 यत्पुरुष-हृदये ॥ १० ॥ ॐ ब्रह्मणोऽस्य०-कंठे ॥ ११ ॥
 ॐ चंद्रमामनसो०-वामबाहो ॥ १२ ॥ ॐ नाभ्या असीत्०-
 दक्षिणबाहो ॥ १३ ॥ ॐ यत्पुरुषेण०-मुखे ॥ १४ ॥ ॐ
 सप्तास्यासन्०-नेत्रयो ॥ १५ ॥ ॐ यज्ञेन यज्ञ० शिरसि ॥ १६ ॥

उपर लपेला १६ भत्रोवडे हेळ न्यास कर्थाआह ॐ
 गणाननावा० भत्रथी गणपति ॥ १ ॥ ॐ जंवे अंबिके० भत्रथी
 देवीनु ॥ २ ॥ ॐ ह्रद विष्णु भत्रथी विष्णुनु ॥ ३ ॥ ॐ नम०

शंभवाय० मन्त्रं शि करतु ॥ ४ ॥ ॐ आकृष्णे न० मन्त्रं सूर्यतु
॥ ५ ॥ ध्यान करतु त्पारणाह ओं तन्त्रं पूजन करतु

(ध्यान)

ॐ सहस्रशीर्षा॑पुरुषः सहस्रा॑क्षा सहस्र॑पात् ॥

सभूमि॑ः सर्वत॑स्पृत्वात्यतिष्ठ॑द्दशा॒गुलम्

ॐ भूर्भुव स्व श्री अमुकपचायतनदेवता-
भ्योनम आवाहनपूर्वक ध्यायामि १

(आसन)

ॐ पुरुष॑ एवे॒दः सर्वं यद्भू॑तयच्च॒ भाव्यम्

उ॒तामृ॑तत्वस्येशानो॒द्यदन्ने॑नाति॒राह॑ति

ॐ भूर्भुव स्व श्रीअमुकपचायतनदेवताभ्यो-
नम आसन (पुष्पा) समर्पयामि ॥ २

(पाद्यं)

ॐ ए॒ता॒वान॑स्यम॒हिमा॑तो॒ज्यायां॑श्च॒पूरु॑षः ।

पादोऽ॒स्त्रनि॑श्वा भू॒तानि॑त्रि॒पाद॑स्यामृ॒तांदि॒वि ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्रीअमुक पंचा० देवताभ्योनमः पाद्यं
सम० ३

(अर्घ्यं)

ॐ त्रि॒पाद॑र्घ्यं॒उदै॑त्यु॒रूपाः॑ पादो॒स्पेहा॑भक्त्युनः

ततो॒त्रि॒ष्यङ् व्य॑काम॒त्साश॑नान॒शने॑ऽअभि

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुक पं० दे० नमः अर्घ्यसम-
र्पयामि ४

[आचमनीयं]

ॐ ततो॒विरा॑ट्त्राय॒तवि॑गजोऽ॒त्राय॑रूपः

सजा॒तोऽअ॒त्यग्नि॑च्य॒तप॑श्चाद्भू॒मिम॑थो॒पुगः॑

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुक पं० दे० नमः आचमनीय
स० ॥ ५ ॥

[पंचामृतस्नानं]

ॐ पंच॒न॒द्यः सर॑स्वती॒दिपि॑प॒तिस॑न्नो॒त्तसः॑

सर॑स्वती॒तुप॑ंच॒वा सो॒द्वे शोऽभ॑वत्सरि॒क्ते

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुक पं० दे० नमः पंचामृत-
स्नानं० ॥

(शुद्धोदकस्नानं)

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतं पृथदाज्यम् ।

पशुस्तंश्चक्रेवाचव्यानारण्याग्राम्याश्चये ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुक पं० दे० नमः शुद्धोदक-
स्नानं० ॥ ६ ॥

ॐ आपोहिष्ठामयोभुव० ॥ १ ॥ ॐ योवः-स्त्रिवतमो०
॥ २ ॥ ॐ तस्माअरं० ॥ ३ ॥ इति त्रिभिर्मन्त्रैः अभिषेकः ॥

(वस्त्रं)

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतक्रवः सामानिजज्ञिरे ॥

छंदाजिसज्ञिरेतस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥

(यज्ञोपवीतं)

ॐ तस्माद॒श्वा॑अजायंतये॒केचो॑भया॒दतः॑ ॥

गा॒वो॒हज॑श्चिरेतस्मात्तस्माज्जा॒ताऽअजा॑वयः ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री पं० दे० नमः यज्ञोपवीतं (अक्ष-
तान्वा) समर्पयामि ॥

(गंधं)

ॐ तं॒यज्ञं॒बर्हि॒षिप्रो॑क्षन्पुरुषंजा॒तम॑ग्रतः ॥

तेन॑दे॒वा अ॒यजंत॑सा॒ध्या ऋष॑यश्च॒ये ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपंचायतनदेवताभ्योनमः गंधं
समर्पयामि ॥ पद्मः तृगणपतये दूर्वा । शंकराय बिल्वद-
लानि । विष्णवे तुलसी दलानि अर्पयेत् ॥

(पुष्पाणि)

ॐ यत्पुरुषं॒व्यद॑धुः क॒तिधा॒न्यक॑ल्पयन् ॥

सु॒खं कि॑म॒स्यासी॒त्किंवा॒हू कि॑मू॒रूपा॑दाऽउच्येते ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० देवताभ्योनमः पुष्पाणि
स० ॥

(धूपं)

ॐ ब्राह्म॑णो॒स्य॒मुख॑मासीद्वा॒हूरा॑ज॒न्यः कृतः ॥

उ॒रूत॑द॒स्य॒यद्वै॑श्यः प॒ञ्चा॒ध॒शू॒द्रोऽअजायत ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः धूपं आघ्रा-
पयामि ॥

(दीपं)

ॐ च॒न्द्र॒मा॒मन॑सो॒जात॑श्चक्षोः सूर्यो॑ऽअजायत ॥

श्रो॒त्रा॒द्वा॒युश्च॑ प्रा॒णश्च॑ सु॒खा॒द॒ग्निर॑जायत ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः दीपं दर्श-
यामि ॥

(नैवेद्यं)

ॐ ना॒म्या॑ऽआसीद॒न्तरि॑क्षं॒ शी॒र्गो॒धौः॒सम॑वर्तत ॥

प॒द्म॒या॒भूमि॑र्दि॒शः श्रो॒त्रा॒स्तथा॑ लो॒कां अ॑कल्पयन् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः नैवेद्यं० ॥

ॐ प्राणायस्वाहा । ॐ अपानायस्वाहा ।

ॐ व्यानायस्वाहा । ॐ समानायस्वाहा ।

ॐ उदानायस्वाहा । नैवेद्यांतेहस्तप्रक्षालनार्थं चन्दनं
समर्पयामि ॥

(तांबूलम्)

ॐ यत्पुरुषेण हविषा देवाय ह्यमृतं न्वत ॥

वसंतोऽस्यासीदाज्यं ग्रीष्मः शरद्धविः ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः पूगीफलतांबू-
लदक्षिणांस० (तदभावे गंधपुष्पं)

(आरार्तिकं]

ॐ सप्तःस्यःसःपरिधयस्त्रिःसप्तसमिधः कृताः

देवाययज्ञांतन्वानाभवद्भन्पुरुषं पशुम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकप० दे० नमः प्रदक्षिणापू
पूर्वकं आरार्तिकं स० ॥

(पुष्पांजलिः)

ॐ यज्ञेनयज्ञमयजंत देवा-

स्तानिधर्माणि प्रथमान्यासन् ॥

तेहनाकमहिमानः संचत

यत्रूवेसाध्याः संति देवाः ॥

ॐ गजानां त्वा गणपतिं हवामहे कविं कविनामुपवश्र
स्तमम् । ज्येष्ठरायं ब्रह्मणा ब्रह्मणस्पतिं आनभृष्वनुति
सदि साधनम् । गौरीर्मिमाय शलिलायणितक्षात्र्येक पदी-
क्षिपदी साचतुषदी । अष्टापदि नवपदी बभूषे सहस्राक्ष परमे-
भ्योमन् ॥ प्रजायान्मे अनुशासान्मे केवलानूर्जस्वंतं हविषो

दुत्तभाजं घृतंचापान्पुरुष मौषधीना मग्नीश्च दीर्घमायुरस्तु
 देवाः । ॐ यज्ञेनयज्ञमय जन्तुदेवास्तानि धर्माणि प्रथमान्या-
 सन् । तेहनाकं महिमानःसचेतयत्र पूर्वे साध्याः सन्तिदेवाः ॥
 ॐ राजाधिराजाय प्रसह्यसाइने नमोवयं वैश्रवणाय कूर्महे ।
 समेकामान् काम कामायमहं । कामेश्वरो वैश्रवणोददातु ।
 कुबेराय वैश्रवणाय महाराजायनमः ॥ ॐ स्वस्ति साम्राज्यो
 भोज्य स्वराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं महाराज्य महधि-
 पत्यमयं समुद्रपर्यन्ता यैस्यात् । सारव भौमसारवायुषः ।
 आंताधा परार्थः समुद्र पर्यन्ताया एकराडिति । तदप्ये स
 श्लोको भिगतो मरुतः परिवेष्टारः । मरुत स्वाशग्रहे आविक्षि-
 तस्य कामये विश्वेदेवा सभासदइति । विश्वतश्चरुत विश्वतो
 मुखो विश्वतो बाहुरुत विश्वतस्पात् ॥ संबाहुभ्याभमति
 संपतत्रेद्यावाभूमि जनयन्तदे चऽएकः ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपां० दे० नमः मंत्राष्टुपांजलि
 समर्पयामि

प्रार्थना

ॐ अद्भुद्भ्यः संभृत० इत्यारभ्य श्रीश्च ते इत्यंतेन
षण्मंत्रेण स्तुतिः

आवाहनं न जानामि न जानामि तवार्चनम्
पूजां चैव न जानामि क्षमस्व परमेश्वर
अन्यथा शरणं नास्तित्वमेव शरणं मम
तस्मात्कारुण्यभावेन रक्षस्व परमेश्वर

शक्तिश्चेत् गणेशसूक्त [शीर्षं शिवस्य—नमस्ते ६६ मन्त्रात्मको
रौद्राध्यायः ॥ विष्णोः पुरुषसूक्ते २२ मन्त्राः ॥ देव्याः देवीसूक्तं अहं-
विश्वं ॥ सूर्यस्य विभ्राट् मंडलब्राह्मणादि० आ अथा वैदिक प्रमाणं
मन्त्रा ते ते देवतापरत्वं छे. भाटे शक्ति प्रमाणे पाठं करवो.

(संकल्पः)

अनेन ध्यानावाहनादि षोडशोपचारैः कृतेन पूजनेन श्री
अष्टकपंचायतन देवताः प्रीयंतां नमः ॥

इति देवतापूजनं

સાચું પ્રાત હોમ:

કુંડે પંચ મૂ સંસ્કારા:—(દર્ભૈ: પરિસમૃદ્ધ) કુંડમાં
 દર્ભૈ ફેરવવો, (ગોમયેનોપલિપ્ય)—ગાયના છાણથી લીપવું.
 (શુદ્ધ કરવું), (કુશેનોલિલ્ય)—માંડે દર્ભૈ ફેરવી સાફ
 કરવું, (અનામિકાંગુષ્ઠેનોર્દૃત્ય)—અનામિકા અને અંગુઠાપડે
 માંડેથી ઉખેડવું (ઉદકેનામ્યુક્ત્ય)—પાણી છાંટવું—પછી

ૐ પ્રજા પતયે સ્વાહા इदं प्रजा पतये नमः

ૐ અગ્નૈ સ્વિષ્ટ ક્રતયેસ્વાહા इदं अग्नै स्विष्ट

ક્રતયેનમ :

ધીની અથવા ભાત સાથે આહુતી આપવી.

૧ ગૃહયજ્ઞકલ્યાણલૌ—ન પુલ્યામાયસે પાત્રે ત મૃમૌ ન ચ સ્વીદિ ।
 વેશ્વદેવં પ્રકુર્વાત કુંડે વા સ્વંદિલેડપિ વા ॥ ૧ ॥ વર્ષગુલમથોક્તય ગતે ચ
 વર્ષગુલં । દ્વાદશાંગુલદ્વીપં સ્વાત્કુંડં તદ્વેશ્વદેવિકમ્ ॥ ૨ ॥

(અથ બ્રહ્મયજ્ઞઃ)

ઉપર પ્રમાણે દેવ પૂજન કર્યાબાદ તર્પણ કરવા અગાઉ
બ્રહ્મયજ્ઞને પાઠ લાણી જવો.

સ્યાધ્યાયો બ્રહ્મયજ્ઞઃ મનુઃ—નીચે દર્શાવેલા બ્રહ્મયજ્ઞને.
પાઠ કરવાથી અનંત ફલ મળે છે. માટે બની શકે તેમ
“ બ્રહ્મયજ્ઞ ” કરવો. પ્રથમ આચમન, પ્રાણાયામ કરી નીચે
પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અગ્રપૂર્વોચ્ચગ્નિત્વં ગુણવિશેષણ વિશિષ્ટાયાં શુભપુણ્ય
તિથૌ મમ આત્મનઃ શ્રુતિસ્મૃતિ પુરાણોક્તફલપ્રાપ્ત્યર્થં ૐ
તત્સત્ પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થં યથાશક્તિ બ્રહ્મયજ્ઞેનાહં રક્ષ્યે ।
ઉપર પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યા બાદ પવિત્રેસ્થો વૈષ્ણવ્યોઽ એ
મંત્રથી હાથમાં વીંટી પેહેરવી.

ૐ ઇષેત્વાદિષુ મંત્રેષુ સ્વં બ્રહ્માંતેષુ દશમ્રણવસદ્ધિતેષુયાઃ
ક્રિયાઃ તત્ર વિવસ્વાન્ ઋષિઃ પ્રજાપતિર્દેવતા । સર્વાગ્નિ હંદાંસિ
સર્વાગ્નિ સામાનિ પ્રતિલિંગોક્તા દેવતા બ્રહ્મયજ્ઞે વિનિયોગઃ

ઉપર પ્રમાણે ખીલે સંકલ્પ કર્યાબાદ નિચે લખેલા મુજબ ન્યાસ કરવા.

ૐ ગૌતમભરદ્વાજાભ્યાં નમઃ નેત્રયોઃ । ૐ વિશ્વામિત્ર
જમદગ્નિભ્યાં નમઃ—શ્રોત્રયોઃ ॥ ૐ વસિષ્ઠકશ્યપાભ્યાં નમઃ—
નાસિકયાઃ ॥ ૐ અત્રયેનમઃ—વાચિ ॥ ૐ ગાયત્ર્યગ્નિભ્યાં
નમઃ—શિરસિ ॥ ૐ ઉગ્નિક્ સદિતૃભ્યાં નમઃ—ધ્રીવાયાં ॥ ૐ
બૃહતી બૃહસ્પતિભ્યાં નમઃ—અનુકે ॥ ૐ બૃહદ્રથંતરાઘાવા પૃથિ-
વીભ્યાં નમઃ—વાહોઃ ॥ ૐ ત્રિષ્ટુપ્ ઇન્દ્રાભ્યાં નમઃ—નાભૌ ॥
ૐ જગત્યાતિયાભ્યાં નમઃ—શ્રોણ્યોઃ ॥ ૐ અતિચ્છંદા પ્રજા-
પતિભ્યાં નમઃ (તિ. ગે) ૐ યજ્ઞાર્યાયિય વૈશ્વાનરાભ્યાં નમઃ—
ગુદે ॥ ૐ અનુષ્ટુપ્ વિશ્વેશ્વરો દેવેભ્યો નમઃ—ઉર્વોઃ ॥
ૐ પંતિ. મરુદ્ભ્યો નમઃ—જાન્યોઃ ॥ ૐ દ્વિપદાવિષ્ણુભ્યાં નમઃ—
પાદયોઃ ॥ ૐ વિચ્છંદાવાયુભ્યાં નમઃ—નાસાપુટસ્થાપ્રાણેષુ ।
ૐ નૂનાક્ષરાચ્છંદોભ્યો નમઃ—સર્વાંગેષુ ॥ એવં અંગાનિ યોજ-
યિત્વા વેદમયઃ સંપચ્ચતે ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ तत्सवितु० ॥ १ ॥ ॐ देवोर्जेत्वा
 वायवस्थ देवोवः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मगऽआप्या-
 यध्व मग्ध्न्याऽइन्द्राय भागं प्रजापती रनमीवाऽअयक्ष्माभावस्तेन
 ईशतमाघशब्धमोध्रवाऽअस्मिन्नोपतोम्यान् बहीर्यजमानस्य पशून्
 पाहि ॥ २ ॥ वसोः पवित्राम् ॥ हिग्न्ययेन पात्रेण सन्यस्या-
 पिहितं मुखं ॥ यो सावादित्ये पुरुषः सोसब्रह्म ॥ ३ ॥
 ॐ३म् खं ब्रह्म ॥ व्रतमुपैष्यन्तरेणाहवनीयं च गार्हपत्यं च
 प्राक्तिष्ठन्नप उपस्पृशति । तद्यदप उपस्पृशति अमेध्यं वै पुरुषो
 यद्वृतं वदति तेन पूविरेतरतो मेध्यावा आपोमेध्या भूत्वा
 व्रतमुपयानीति पवित्रं वा आपः पवित्रभूतो व्रतमुपयानीति
 तस्माद्वा अप उपस्पृशति ॥ १ ॥ सोमिमेवाभाभयाणां व्रतमुपैति ।
 ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णं मदुच्यते । पूर्णस्य पूर्णपादाय
 पूर्णमेवावशिष्यते ॥ ॐ खं ब्रह्म । ॐ खं पुराणं ॐ वायुरे-
 वस्वमिति हस्माह कौरव्यायणीपुत्रो वेदं यं ब्रह्मणः विदुर्वेदेन

नयद्वेदितव्य ॥ ॐ प्राञ्ची पुत्रादासुरिवासिनः प्राञ्ची पुत्र
 आसुरायणादासुरायण आसुरेरासुरीयाञ्जवल्कयात् याज्ञवल्क्य
 उदालकात् उदालकोऽरुणादरुण उपवेशेरुपवेशिः कुश्रेः कुश्रिः
 वाजश्रवतो वाजश्रवा जिह्वावतो बाध्योगाज्जिह्वान् बाध्यो
 गोऽसितात् वार्षगगादसितो वार्षगणो हरितात् कश्यपात् हरितः
 कश्यपः शिल्पात् कश्यपात् शिल्पः कश्यपः कश्यपात् नैध्रुवेः
 कश्यपो नैध्रुविर्वाचोवाक् अंभिण्या अंभिण्यादित्यादा
 दित्या नीमानिशुक्लानि यजू धृषि वासजनेयेन याज्ञवल्क्येन
 आख्यायन्ते ॥ २ ॥ ॐ अग्निर्वाले पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् ॥
 होतारं रत्नधातमं ॥ ३ ॥ ॐ अग्न आयाहि वातये गृणानो
 हव्यदातये ॥ निहोता सत्सिबर्हिषि ॥ ४ ॥ ॐ शन्नोदेवीर-
 मिष्ट्य आपोभवन्तु पीतये ॥ शंयोरभिस्रवन्तुनः ॥ चतुर्वेदानंतरं
 अंगानि पठेत्-अथानुवाकान् वक्ष्यामि । मंडलं दक्षिण मक्षि
 हृदयम् । अथ शिखां प्रवक्ष्यामि । अथातोऽधिकारः फलपुक्तानि
 कर्माणि । अथातोमृदस्थालीपाकानां कर्म । वृद्धिरादैश्च ।

સર્વાન્નાયઃ સર્વજ્ઞાતઃ । પ્રયત્નસતજપનલગસંમિતં । પંચ સંવત્સ-
 રમયં પુગાધ્યક્ષ ॥ ગૌઃ ગ્વાઃ અથાતો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા । અથાતો
 બ્રહ્મજિજ્ઞાસા । યોગીશ્વરં યાશ્વલ્ક્યં નારાયણં નમસ્કૃત્ય ।
 इति त्रियातपोयीनिरयोनिर्विष्णुरीडितः ॥ वाग्यज्ञेनार्चितो देवः
 प्रीयतां मेजनार्दनः ॥ ॐ! प्रभाषे ब्रह्मयज्ञना છેવટ યસ્ય
 स्मृत्या० ભણી સંકલ્પ કરવો. અનેન બ્રહ્મચર્યાલ્યેન કર્મણા
 શ્રીભગવાન્ પરમેશ્વરઃ પ્રીયતામ્ ॥

(અથ પિતૃયજ્ઞઃ)

(તર્પણમ્)

મનુઃ

અધ્યાપનં બ્રહ્મયજ્ઞઃ પિતૃયજ્ઞસ્તુ તર્પણમ્ ॥
 હોમો દૈવો બલિર્નાંતો નૃયજ્ઞોઽતિથિપૂજનમ્

મનુસ્મૃતિના ત્રીજા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે-જપ, તથા
 ભણાવવું તેને બ્રહ્મયજ્ઞ કહે છે. મરણ પામેલા પિતરોને ઉદ્દેશીને

અન્નાદિ તથા તર્પણ શ્રાદ્ધ આદિ ક્રિયા કરવામાં આવે છે. તેને પિતૃયજ્ઞ કહે છે. અગ્નિમાં હોમ તથા દેવતાનું પૂજન કરવું તેને દેવયજ્ઞ કહે છે. બલિદાન કરવું તેને મૃતયજ્ઞ કહે છે, અતિથી અભ્યાગતનું તથા વિદ્વાનોનું પૂજન સત્કાર કરવામાં આવે છે. તેને વ્યજ્ઞ કહે છે.

ઉપર દર્શાવેલા પાંચમહાયજ્ઞનું સેવન કરનાર મનુષ્ય પોતાના સમગ્ર હોષોને દ્વર કરે છે તેમાં પિતૃયજ્ઞના બે પ્રકારના ભેદ છે, “ एकः तर्पणाख्यः द्वितीयः श्राद्धाख्यश्च ” ૧. મરણ પામેલા પિતરો (પૂર્વજો) ને નિત્ય તર્પણવિધિથી તિલાંજલિ દાન કરવું. ૨ સાંવત્સરિક તેમજ તીર્થાદિકોમાં જઈ નૈમિત્તિક શ્રાદ્ધાદિવડે તૃપ્ત કરવા કારણ કે પિતૃતઃ કુલસંતતિઃ” પિતરોના આશીર્વાદથીજ વંશની વૃદ્ધિ થાય છે. અને એમ ન કરવાથી કાત્યાયનસૂત્રમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે અતર્પિતાઃ દેહાદુષિરં પિબતિ” પિતરોને તૃપ્ત ન કરવાથી દેહમાંથી રૂધિર પીયે છે. આ ઉપરથી એમ સમજવું નહીં કે પિતરો શું કૃતમ્નિ હતા? આવું સમજવું અજ્ઞાનનું કારણ છે. પરંતુ વંશવૃદ્ધિ થતી નથી એ અત્યક્ષ દેખાય છે.

વળી (શ્રાદ્ધ) તર્પણ સંબંધી વિશેષ પ્રમાણુ જોઈએ તો
 ઋગ્વેદ, તથા યજુર્વેદના ૧૯ માં અધ્યાયમાં તથા અથર્વના ૪ ભાગમાં
 સ્પષ્ટ દર્શાવેલું છે. તો આ જગ્યાએ વિશેષ લખવાની
 જરૂર નથી. તેમજ કાત્યાયનમાંથી થોડોજ ભાગ માત્ર કેમ
 સમજવા માટે પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

તર્પણ પ્રયોગઃ ૧

ધૃત કુશપવિત્રાઃ આસને ઉપવિશ્ય આચમ્ય પ્રાણાનાયકય ૧

આસન ઉપર બેસીને દર્ભની પવિત્રી અનામિદાનાં પહેરી
 આચમન તથા પ્રાણાયામ કરવો.

પવિત્રી ધારણ કરવાનો મંત્ર.

ૐ પવિત્રેંસ્યોર્વૈજ્ઞવ્યૌ સવિતુર્વઃ પ્રસવ ઉત્પુનામ્યચ્છિદ્રેણ
 પવિત્રેણ સૂર્યસ્ય રશ્મિપતિઃ ॥ તસ્વતે પવિત્રપતે પવિત્રાપૂત્સ્ય
 યસ્કાયઃ પુનેતચ્છકેયમ્ ॥ ૧ ॥

સર્વૈલ્યઃ ।

તિથિર્વિષ્ણુસ્તથાવારો નક્ષત્રાં વિષ્ણુરેવ ચ ।
યોગશ્ચકરણં ચૈવ સર્વં વિષ્ણુમયં જગત્ ।

ૐ વિષ્ણવે નમઃ । અથ પૂર્વોચ્ચારિત એવંગુણવિશેષણવિ-
શિષ્ટાયાં શુભપુણ્યતિથૌ મમાઽત્મનઃ શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણોક્તફલ-
પ્રાપ્ત્યર્થં ૐ તત્સત્ પરશ્વમેરપ્રીત્યર્થં દેવવૃષિમનુજ્યપિતૃતર્પણમહં
કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યાબાદ ત્રાણા અથવા રૂપાના વાસ-
ણમાં જલ ભરીને ગંધ પુષ્પ નાખ્યાં.

ૐ વિશ્વનાંદેવાન્ ભવત્સુ આવાહયિષ્યે । ૐ આવાહય ।
ૐ વિશ્વેદેવા સઽઆગંત શ્રુણુતામ્ ઈમંહવમ્ । એદમ્વર્હિર્ નિર્ધો-
વત ॥ ૨ ॥ વિશ્વેદેવાઽશ્રુણુતે મહૃવમ્મેયે અન્તરિક્ષે ચઽઉપચ-
વિષ્ટ । યે આર્ગિં જિજ્ઞાહા ઉતવા અજઞ્ઞાઽઆસદયાસ્મિન્ વર્હિ-
ષિમાદયધ્વમ્ ॥ ૩ ॥

આ મંત્ર બોલીને જલમાં યવ નાખી આવાહન કરવું.

તતો-દેવાનાં આવાહનમ્ ।

આગચ્છન્તુ મહાભાગા વિશ્વેદેવા મહાબલાઃ ।

યે તર્પણેઽત્ર વિહિતાઃ સાવધાના ભવન્તુ તે ।

ૐ ભવામઃ ॥ (દેવતર્પણમ્)

દર્ભની શલાકા જમણા હાથમાં ધારણ કરી દેવ તીર્થથી
એક એક અંજલી આપવી.

ૐબ્રહ્મા તૃપ્યતામ્ । ૐવિષ્ણુસ્તૃપ્યતામ્, ૐરુદ્રસ્તૃપ્ય-
તામ્ । ૐપ્રજાપતિ સ્તૃપ્યતામ્ । ૐદેવાસ્તૃપ્યંતામ્ । ૐ
છંદાંસિતૃપ્યંતામ્ ! ૐવેદાસ્તૃપ્યંતામ્ । ૐઋષયસ્તૃપ્યંતામ્ ।
ૐપુરાણાચાર્યાસ્તૃપ્યંતામ્ । ૐગંધર્વાસ્તૃપ્યંતામ્ । ૐઇતરાચા-
ર્યાસ્તૃપ્યંતામ્ । ૐ સંવત્સરસાવયવસ્તૃપ્યતામ્ । ૐ દેવ્ય
સ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐઅપ્સરસ્તૃપ્યંતામ્ । ૐદેવાનુગાસ્તૃપ્યંતામ્ ।
ૐનાગાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐભાગરાતૃપ્યન્તામ્ । ૐપૈતાસ્તૃ-
પ્યન્તામ્ । ૐસસ્તિસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐમનુષ્યાસ્તૃપ્યન્તામ્ ।
ૐયક્ષાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐ૨ક્ષાંસિતૃપ્યન્તામ્ । ૐપિશાચાસ્તૃ-

પ્યન્તામ્ । ઑંસુપર્ણાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ઑં ભૂતાનિ તૃપ્યન્તામ્ ।
 ઑંપશવસ્તૃપ્યન્તામ્ । ઑંવનસ્પતયસ્તૃપ્યન્તામ્ । ઑંઔષધય-
 સ્તૃપ્યન્તામ્ । ભૂતગ્રામશ્ચતુર્વિધસ્તૃપ્યન્તામ્ ।

(મનુષ્યદેવ તર્પણમ્)

નિવીત્યા ઉત્તરાભિમુખઃ યૌર્ઋષીસ્તર્પયેત્ ।

જનોઈ કંઠમાં ધારણ કરીને દરેકને નિથે લખ્યા પ્રમાણે
 યેયે અંજલી આપવી.

તદ્વથા ઑં સનકસ્તૃપ્યતુ ઑં સનકઃ૦ । ૨ ।

ઑં સનન્દનસ્તૃપ્યતુ ઑં સનન્દન૦ । ૨ ।

ઑંસનાતન સ્તૃપ્યતુ ઑં સનાતનઃ૦ । ૨ ।

ઑંકપિલસ્તૃપ્યતુ ઑં કપિલઃ૦ । ૨ ।

ઑંઆસુરિ સ્તૃપ્યતુ ઑં આસુરિઃ૦ । ૨ ।

ઑંવોદુસ્યતુ ઑં વોદુઃ૦ । ૨ ।

ઑંપંચશિશ્વસ્તૃપ્યતુ ઑં પંચશિશ્વઃ૦ । ૨ ।

પિતૃતર્પણમ્

કૃતાપસવ્યો દક્ષિણાભિમુખઃ કુશપાણિઃ પિતૃસ્તર્પણેન

હાંને યેવડો કરી એટલે દર્શના મૂળ તથા અગ્રભાગ
મન્ને જમણા અંગુઠા તરફ રાખીને અપસવ્ય કરીને જલમાં
તલ નાંખીને જમણાં અંગુઠા તરફથી દરેકને નિચે લખ્યા
પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ અંજલી આપવી.

ૐ કવ્યવાહસ્તૃપ્યતામ્ । કવ્ય૦ । કવ્ય૦ । ૩ ।

ૐ સોમસ્તૃપ્યતામ્ । સોમ૦ । ૩ ।

ૐ અર્યમા તૃપ્યતામ્ । અર્યમા૦ । અર્યમા૦ । ૩ ।

ૐ અગ્નિષ્વાન્તાઃ પિતરસ્તૃપ્યન્તામ્ ॥ ૩ ॥

ૐ તોમષાઃ પિતરસ્તૃપ્યન્તામ્ ॥ ૩ ॥

ૐ વર્હેષદઃ પિતરસ્તૃપ્યન્તામ્ ॥ ૩ ॥

(યમનર્પણમ્)

ૐ યમાય નમઃ ૐ યમાય૦ । ૐ યમાય૦ ॥ ૩ ॥

ૐધર્મગાજાય નમઃ । ૐધર્મ રાં ૐધર્મ રાં ॥૩॥

ૐમૃત્યુવે નમઃ ૐમૃત્યુવેં ૐમૃત્યુવેં ॥ ૩ ॥

ૐઅંતકાય નમઃ । ૐઅંતકાયં ૐઅંતકાયં ॥૩॥

ૐત્રેવસ્વતાય નમઃ ॥ ૩ ॥

ૐકાલાય નમઃ ॥ ૩ ॥

ૐસર્વભૂતક્ષાયાય નમઃ ॥ ૩ ॥

ૐઔદુમ્બરાય નમઃ ॥ ૩ ॥

ૐદધ્રાય નમઃ ॥ ૩ ॥

ૐનીલાય નમઃ ॥ ૩ ॥

ૐપરમેષ્ઠિને નમઃ ॥ ૩ ॥

ૐવૃકોદરાય નમઃ ॥ ૩ ॥

ૐચિત્રગુપ્તાય નમઃ ॥ ૩ ॥

નીચેના પિતૃતર્પણમાં કર્મા ઉદ્ધારણે જાત્રિયે વર્મા વૈશ્યએ ગુણ

૧' (ૐ ઉશન્તસ્ત્વાવાહનમ્) ૐ ઉશન્તસ્ત્વાનિધીમ હૃયશન્તઃ

સમિધીમહિ ॥ ઉશ્નુશતઽઆવહ પિતૃન્હવિષે અત્તવે ॥ ૪ ॥

સમસ્તપિતૃનાવાહયિષ્યે ૐ આવાહય તયઅપસવ્યેનાં

અમુકગોત્રઃ અસ્પત્વિતા અમુકશર્મા વસુરૂપસ્તૃપ્યતામ્ । इदं जलं
तस्मै स्वाधानमः ॥ ૩ ॥

અમુકગોત્રઃ અસ્પત્વિતામહઃ અમુકશર્મા રુદ્રરૂપસ્તૃપ્યતામ્ । इदं
जलं तस्मै स्वाधानमः ॥ ૩ ॥

અમુકગોત્રઃ અસ્મન્પિતામહઃ અમુકશર્મા આદિત્યસ્વરૂપસ્તૃપ્ય-
તામ્ । इदं जलं तस्मै स्वाधानमः ॥ ૩ ॥

અમુકગોત્રઃ આસ્માન્માતા અમુકદા વસુરૂપા વૃપ્યતામ્ । इदं
जलं तस्मै स्वाधानमः ॥ ૩ ॥

૧ ઉશન્ત સ્ત્યા ૦ હે અગ્ને ? હમે તમારી કામના વડે અમે તમારે સ્થાપન કરીએ છઈએ યજ્ઞનાં કામ નિમિત્ત હમે તમોને દિત્ કરીએ છઈએ કામના વડે હવે દ્રવ્યની ઇચ્છા કરવા વાળા પિતૃદેવને હવિનુ બક્ષણ કરવાને આપનુ આવાહન કરીએ છઈએ.

અમુકગોત્રા અસ્પૃત્યતામહી અમુકદા આદિત્યરૂપા તૃપ્યતામ્ ।

इदं जलंतस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

અમુકગોત્રા અસ્પૃત્સાપત્નમાતા અમુકદા વસુરૂપા તૃપ્યતામ્ ।

इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

પશ્ચાદેતાન્ગંત્રાન્યઠેત્

ત્યાર પછી નીચેના મંત્રો ભણવા.

૧ ઓમ ઉદીરતામવરઽઉત્પરોસઽઉન્મધ્યમાઽપિતરઽસોમ્યાસઃ ।

असुग्यऽईपुरवृकाऽऋतज्ञास्तेनोवन्तुपितरोहवेषु ॥ ५ ॥

૧ઉદિરતાં આ લોકમાં આ લોકની સ્થિતિમાં અને પરલોકની સ્થિતિમાં અને મધ્ય લોકની સ્થિતિમાં સોમભાગી અથવા પિતરે કામ વડે. ઉર્ધ્વ લોકને પ્રાપ્ત થાયો આ ત્રણ ભુઃ ભુવઃ અને સ્વર લોકમાં સ્થિત પિતરેને સંબંધ છે. કદાચ જો પિતરે પ્રભુરૂપને પ્રાપ્ત છે. અર્થાત્ વાયુરૂપને પ્રાપ્ત છે. તેઓ શત્રુ વગરના હોવાથી ઉપાસીત સત્પના જ્ઞાતા સ્વાધ્યાય પરાયણ પિતરોનું આવાહન વડે હારી રક્ષા કરે.

૧ ઝંઙિરસોનઃ પિતરો નવન્વાઽઅથર્વાણો મૃગવજ્સોમ્યાસઃ ॥
તેષાં વયસુમતૌ યજ્ઞિયાનામાપિ ભદ્રે સૌમનસે સ્યામ્ ॥ ૬ ॥

૨ ઝંઆયન્તુઽપિતરઃ સોમ્યાસોમિત્રાન્તાઃ પથિભિર્દેવ્યાનૈઃ ॥
અસ્મિન્યજ્ઞે સ્વધયામદન્તોઽધિવ્રુવન્તુતેવન્ત્વસ્માન્ ॥ ૭ ॥

૧ ઝંઙિરસોન=૦ નવનિય રિતિ, યોગ્ય અથવા નવિન ગતિવાળા સોમ સંપાદક ઝંઙિરા વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા અથર્વા વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા ભૃગુરૂપિના વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા હમારે પિતરે અર્થાત્ જે આસમય પિતૃલોક પદને પ્રાપ્ત થયા છે. આ યજ્ઞમાં પૂજનીય પિતરોની સુંદર બુદ્ધિ તથા કલ્યાણ કરી સુંદર મનમાં પણ હમે પણ હૃદયે અર્થાત્ આ મહોદયની બુદ્ધિ હમારે વિષે કલ્યાણકારી હોય. અથવા એનું મન હમારે વિષે કલ્યાણ કલ્પનામાં નિયુક્ત હો.

૨ આયન્તુઃ પિતરઃ- સોમ યજ્ઞના યોગ્ય અતિદ્વારા સ્વાદિત્વ અથવા અગ્નિ જેને બાળીને આસ્વાદન કરે છે અર્થાત્ શ્રુતિસ્મૃતિકારા વિહિતકર્મનું અનુષ્ઠાન કરવા વાળા હમારે પિતરે (દેવયન) દેવ તાઓના ગમન માર્ગવડે આગમન કરે આ યજ્ઞમાં સ્વષા નામ અનર્થી પ્રસન્ન થઈ માનસિક ઉપદેશ આપે તેઓ હમારી રક્ષા કરે,

૧ ઝર્જવહન્તી રમૃતં ઘૃતસ્પયઃ કીલાલ સ્પર્શિતુમ્ ॥ સ્વધા-
સ્થતર્પયત્તમે પિતૃન્ ॥ ૮ ॥

૧ ઝર્જવહન્તી રમૃતં ઘૃતસ્પયઃ કીલાલ સ્પર્શિતુમ્ ॥ સ્વધા-
સ્થતર્પયત્તમે પિતૃન્ ॥ ૮ ॥

૧ ઝર્જવહન્તી રમૃતં ઘૃતસ્પયઃ કીલાલ સ્પર્શિતુમ્ ॥ સ્વધા-
સ્થતર્પયત્તમે પિતૃન્ ॥ ૮ ॥

૧ ઝર્જવહન્તી રમૃતં ઘૃતસ્પયઃ કીલાલ સ્પર્શિતુમ્ ॥ સ્વધા-
સ્થતર્પયત્તમે પિતૃન્ ॥ ૮ ॥

૧ ઝર્જવહન્તી રમૃતં ઘૃતસ્પયઃ કીલાલ સ્પર્શિતુમ્ ॥ સ્વધા-
સ્થતર્પયત્તમે પિતૃન્ ॥ ૮ ॥

૧ ઝર્જવહન્તી રમૃતં ઘૃતસ્પયઃ કીલાલ સ્પર્શિતુમ્ ॥ સ્વધા-
સ્થતર્પયત્તમે પિતૃન્ ॥ ૮ ॥

ઐંયે'ચે'હ'પિ'તરો'યે'ચ'ને'હ'યાં'શ્વ'દિ'વ્ય'યાં ૨ ડ'ચ'ન'પ્ર'લિ'વ્ય ॥ તં'વે-
ત્થ'ય'તિ'તે'જા'ત'વે'દઃ'સ્વ'ધા'ભિ'ર્ધ'જ્ઞ'સુ'કૃત'ઋ'પ'સ્વ ॥ ૧૦ ॥

ઐંમધુ'ઘ્વાતા'ઽઋ'તા'ય'તે'મધુ'ક્ષર'ન્તિ'સિન્ધ'વઃઽ ॥ મા'ધ્વી'ર્ઘિઃ
સન્ત'ચો'ષ'ઘીઃ ॥ ૧૧ ॥

ઐંમધુ'ન'ક્ત'મુ'તો'ષ'સા'મધુ'મ'ત્પા'થિ'વઃ ર'જઃ ॥ મધુ'ચૌ'ર'સ્તુ'નઃ
પિ'તા ॥ ૧૨ ॥

એવેહ પિતંગ જે પિતંગે આ લોકમાં વર્તમાન છે અને જે પિતરો આ લોકમાં નહિ હોય અર્થાત્ અંગેમાં છે. અથવા જે પિતરોને આજામે છે અને જેને રમરણ ન હોવાથી નથી જાણતા હે અંગે: ? તે પિતરોને તમેજ જાણો છા. પિતરો અનદ્વારા શ્રેષ્ઠ યજ્ઞને મેવન કરે અર્થાત્ હવિષાહણ કરીને આપ રીતે સફળ કરો.

મધુઘ્વાતાઃ યજ્ઞી ઈચ્છા કરવાવાલા યજ્ઞમાનને નિમિત્ત વાચ્ય પુષ્પરસને વહન કર છે. રાહમાન નદીઓ મંચળી માફક પાણીનું રણુ કરે છે તેમ હમેશાં સપુત્રુ જોવાળીઓ મંદુર રસવી પુત્ર થાયા,

મધુમક્ષુતાઃ--હમારૂં પિતાવર પલન કરવ પાલા ઘુલોક અમૃતમય થાઓ, માતૃપૃથ્વી સંગથી રજ અમૃતમય થાઓ, રાત્રિ દિવસ અમૃતમય થાઓ અથાત્ જાંધાથી હમારૂં મંગળ થાઓ,

ૐમધુમાન્નોવનસ્પતિર્મધુમાં ૨ અસ્તુ સૂર્યઃ ॥ માધ્વીર્ગાવો
ભવન્તુનઃ ॥ ૧૩ ॥

ૐ મધુ મધુ મધુ તૃપ્યધ્વમ્ તૃપ્યધ્વમ્ તૃપ્યધ્વમ્ !

ૐનમોઽવઃપિતરોરસાયનમોઽવઃપિતરઃ શોષાયનમોઽવઃ પિતરોજી-
વાયનમોઽવઃપિતરઃ સ્વાયનમોઽવઃ પિતરોગ્રોરાયનમોઽવઃ પિતરોમ-
ન્યવેનમોઽવઃપિતરઃપિતરોનમોઽવઃ ગૃહાન્નઃપિતરોદત્તસતોઽવઃપિતરો-
દેષ્ઠમૈતદ્વઃપિતરોવાસઃ ॥ ૧૪ ॥

મધુમાન્નોઃ — સંપૂર્ણ વનસ્પતિ હમોને મધુર રસથી ચુકત
હોય સૂર્ય હમોને મધુર રસપુંડ્ર થાઓ, પૃથ્વી હમોને મધુર રસચુકત
થાઓ.

નમોઽવ પિતરો. હે ! પિતરો તમારા સંબંધી રસરૂપ વસંત
ઋતુનું નમસ્કાર છે અર્થાત્ આપના પ્રસાદ વડે વસંતઋતુને ઉદયથી
વસ્તુઓ રસવાન થાઓ. દેશમાં સારા પ્રચારથી વસંતનો પ્રચાર
થાઓ. હે પિતરો તમારા સંબંધી ત્રિષ્મ ઋતુને નમસ્કાર છે.
અર્થાત્ આપના પ્રસાદ વડે ત્રિષ્મ ભણિ પ્રકારે વર્તે. હે પિતરો !
તમારા સંબંધ માટે પ્રાણીઓને જીવન સ્વરૂપ વર્ષો ઋતુને નમસ્કાર છે

આર્ઘ્યતપિતરો ગર્ભકુમારમ્પુર્વકસ્ત્રજમ્ ॥ યથેદ પુરુષોસત્ ॥ ૧૬ ॥

ઉપરના મંત્રો બોલી માતામહના ગોત્રનું ઉચ્ચારણ કરી અનુક્રમે તર્પણ કરવું.

અર્થાત્ વર્ષા વડે પ્રાણીમાત્ર સજીવ હોયછે, યથા આપના પ્રસાદ વડે સારી વર્ષા થાઓ. હે પિતરો ! તમારા સંબંધ વડે સ્વધા રૂપ શરદ ઋતુને નિમિત્ત નમસ્કાર છે. અર્થાત્ આપના પ્રસાદ વડે શ્રેષ્ઠ અન્ન ઉત્પન્ન કરવાવાળી શરદ વ્યાપ્ત હો. હે પિતરો ! તમારા સંબંધ વડે શ્રવ માત્રને હેમન્ત ઋતુને નમસ્કાર છે. અર્થાત્ આ ઋતુ રૂડી પ્રકારે વર્તે હે પિતરો ! તમારા સંબંધ વડે કે.ધરૂપ શિશિરને નિમિત્ત નમસ્કાર છે. અથવા આપની કૃપા વડે શિત્ ઋતુમાં સારા ઉત્તમ પ્રકારનો સ્વાર્થ રૂપ વડે લાભ કરીને શિત્ ઋતુમાં યગાડ થાય નહિ હે પડ ઋતુરૂપ પિતરો ! આપના નિમિત્ત નમસ્કાર છે હે પિતરો આપને નમસ્કાર છે આ મંત્ર વડે સ્ત્રીનું નિરિક્ષણ કરે હે પિતરો હમારે નિમિત્ત ભાર્યા, પુત્ર પૌત્રાદિક ગૃહોનું પ્રદાન કરે હે પિતરો ! તમારા નિમિત્ત આ વિદ્યમાન પ્રેય વસ્તુ આપે છે આરાય માત્ર એટલેજ છે કે દાન કરવા છતાં હમારાં ધનનો કદી પણ ક્ષય થાય નહિ.

આઘત્ત પિતંગ હે પિતરો જે પ્રકારે આ ઋતુમાદેવતા પિતરો અને મનુષ્યોને અગેક્ષિત કામ ॥ કરતાવ. ॥ થ ઓ તે પ્રકારે પુષ્કર માળા ધારી અશ્વધિ કુમારોની તુલ્ય માત્રા ધારી શેગહિન સુંદર પુત્રરૂપ મર્જાને સંપાદન કરો.

अमुकगोत्रः आसन्नमातामहः अमुकशर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्यै स्थानम् ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अमातृ प्रपितामहः अमुकशर्मा रुद्ररूपस्तृप्यताम् ।
इदं तस्यै स्वशानमम् ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः आसन्नब्रह्मप्रमातामहः अमुकशर्मा आदित्यरूप
स्तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्थानम् ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अमन्मातामही अमुकदा वसुरूपा तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्यै स्थानम् ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्तत्प्रमातामही अमुकदा रुद्ररूपा तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्यै स्वशानम् ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्तत्प्रमातामही अमुकदा आदित्यरूपा तृप्य-
ताम् । इदं जलं तस्यै स्थानम् ॥ ३ ॥

(ततः सापत्न्यादिकमेकोदिष्टगणं तर्पयेत्)

अमुकगोत्रा अस्तत्पत्नी अमुकदा वसुरूपा तृप्यताम् । इदं
जलं तस्यै स्थानम् ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्सुतः अमुकशर्मा वसुरूपसृप्यताम् । इदं
जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्कन्या अमुकदा वसुरूपा० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मन्नितृव्य सपत्निकः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मन्मातुल सपत्निकः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मद्भ्राता सपत्निकः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मन्नितृभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मन्मातृभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मदात्मभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मच्छैश्वरः सपत्निकः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मद्गुरु सपत्निकः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मच्छिष्यः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मन्मित्रां अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मदासः अमुकशर्मा वसुरूपसृप्यताम् इदं जलं
तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

તતઃ । આત્રહ્મસ્તમ્બપર્યન્તં દેવર્ષિપિતૃમાનવાઃ ॥ તૃપ્યંતુ પિતર
સર્વે માતૃમાતામહાદયઃ ॥

અતીતકુલકોટીનાં સસદ્વીપનિવાસિનામ્ ॥ આત્રહ્મશ્રુવના-
લોકાદિદમસ્તુ તિલોદકમ્ ॥

યેઽબાન્ધવા બાન્ધવા યે યેઽન્યજન્મનિ બાન્ધવા । તે સર્વે
તૃપ્તિમાયાન્તુ મયાદત્તેન વારિણા ॥ સવ્યં ॥ ઐ સ્થાવરસ્તૃ-
ઐજગમસ્તૃ૦ ઐ ગરુડવાહન તુ ઐ મુકુંદસ તૃ૦ ઐ જગન્નાથસ્તૃ
ધરણીધરંસ્તૃ૦ ઐ દેવકીનંદનસ્તૃ૦ (તતોપસવ્યં)

વસ્ત્ર નિષ્પીડનમ્

યે કે ચાસ્ત્કુલે જાતા અપુત્રા ગોત્રિણો મૃતા ॥

તે ગૃહંતુ મયા દત્તં વસ્ત્રનિષ્પીડનોદકં ॥ ૧ ॥

ઇતિ વસ્ત્રનિષ્પીડનોદકં દત્વા ।

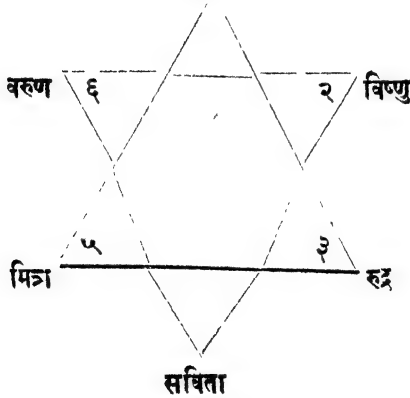
આમ યોગી શુદ્ધ ઉ-તરીય વસ્ત્રના છેડાને ચોવડો કરી
તર્પણ પાત્રમા ડાબી બાજુએ નીચોવવો.

સવ્યેનશુદ્ધોદકેનાચમ્ય પ્રાણાયામં કુર્યાત્ ॥

ત્યાર પછી સવ્ય કરી તર્પણ કરેલું જલ કાઢી નાંખી તે પાત્રમાં શુદ્ધ જલ પુરી આચમન પ્રાણાયામ કરી પાત્રમાં નીચે પ્રમાણે ષટ્કલ કરવું.

ષટ્કલમ્

બ્રહ્મા

ત્યાર બાદ ગંધ અક્ષત જલવડે નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલી
એકેક અર્ધ આપવા.

ૐ બ્રહ્મવિજ્ઞાનમ્પ્રથમમ્પુરસ્તાતદ્વિસીમતમુરુચોર્વેનડાવ ॥
સબુધ્ન્યાડપમાડંસ્ય વિષ્ણુઃ સતશ્ચ યોનિમસતશ્ચચ્ચિવ ॥ ૧ ॥

ૐ બ્રહ્મણે નમઃ એમ કહી એક અર્ધ આપવો. (૧)

ૐ इदं विष्णुर्विचक्रगे त्रेधा निदधे पद्मम् । समूढमस्म
पाद्य सुरे स्वाहा ॥ ૐ વિષ્ણવે નમઃ (૨)

બ્રહ્મ પૂર્વ દિશાથી સત્રગાથી પ્રથમ પ્રગટ થઈ આદિ
સ્વરૂપ બ્રહ્મ પૃથિવ મધ્યેથી, આરંભ કરીને સુંદર સ્ત્રીરાગા આ
લોકોનો તમારા પ્રકાશથી વિસ્તર કરેલા અને તેઓ કામનીય
મેધાવી અવકાશ યુક્ત અને આ જગતના નિવાસ સ્થાન અન્તરિથી
માં હોવાથી દિશાઓની તથા વિદ્યમાન મૂર્તિ ઘટપાટાવિ અને
અને અમૃત વાયું આદિની પ્રભવ સ્થાનના પ્રકાશ કરે છે

इदं विं सर्वं व्याप्ति विद्विमातनार धारी विष्णुने
આચરાચર જગતને વિસત કરી આ કૃપણ કૃતું છે પ્રથમ ભુમિ
બીજું અન્તરિક્ષ અને ત્રીજું લોકમા પદ ધરણ્ય કૃતું છે.
અથવા તે સર્વ વ્યાપક વ્યાપિ વાતુ સુપરિપક્વી વાતવ છે. આ
વિષ્ણુના પદમા સમ્પ્રક પ્રકાર વિથ અન્તર ભુત છે તે પરમાત્મા
દેવતા નિમિત્ત હવિપ્રદાન દાન કરે છે અથવા આ વિષ્ણુના અઢે-
તાખ્યપદ અથવા સ્વરૂપ આકૃત આત્માઓને દુર્લભ છે જેવી રજ
સ્થળમાં રાખેલી વસ્તુ બેરામાં અવલી નથી

૧ ॐ નમસ્તે સુદમન્યવઃ૭૭તોત૭૭૫વે નમઃ । કાહુઘ્યામુતતે
 નમઃ ॥ ૨ ॐ હ્રદાય નમઃ ॥ ૩ ॥ ૐ તત્સવિતુઃ ૦ ૐ સર્ગિત્રે
 નમઃ ॥ ૪ ॥ ૨ ૐ મિત્રાસ્ય ચર્ષણી ધૃતો વૌ દેવસ્ય સાન્નસિ ।
 દ્યુમ્નચ્ચિત્રાશ્રવસ્તમ્ય ॥ ૫ ॥ ૩ ૐ કુમસ્મે
 વરુણશ્રુધી હવ્યમદયા ચ મૃડય । ત્વાશ્રવસ્પુરાચકે ॥ ૬ ૐ વરુણાય
 નમઃ ॥ ૬ ॥

૧ હે દુઃખના દુર કરવાવાળા અથવા જાનના આપવાવાળા
 અથવા પાપીજનોને તેના કામનું ફળ આપીને ફળ આપવાવાળા
 શ્રદ્ધેવ આપના ક્રોધને નિમિત્ત નમસ્કાર છે. અથવા તમારા
 બાણોને નિમિત્ત નમસ્કાર છે અથવા તમારા ઉભય હસ્તોને નિમિત્ત
 નમસ્કાર છે. અથવા હે શ્રદ્ધેવ ! અપનો ક્રોધ એ બાણધારી હસ્ત
 શત્રુઓ ઉપર પડવાથી હમેને શાન્તિ થાય.

૨ દ્વિતીયાત્મ મનુષ્યોને ગોપણ કરવાવાળા મિત્ર દેવતાની રક્ષણને
 કે સનાતન યશસ્વ વડે પ્રસિદ્ધ વિચિત્ર તથા અત્યન્ત શ્રવણને
 લાયક છે તે શ્રવણીય યશની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

૩ હે સંસાર સાગરના આધપતિ વરુણ દેવ તમે તમારા આવાહનને
 સંભાળીને અને આજ દિવસ હમેને યથી પ્રકાર વડે સુખી કરીને
 કારણ કે પોતાના પાલન ઇચ્છાવાળો હું તમને અહિં બોલાવવાની
 ઇચ્છા કરું છું.

૧ ‘સૂર્યોપસ્થાનમ્’—ૐ અદ્વિત્યમસ્ય કેતવો દ્વિરશ્મયોજના
 અનુ । બ્રાજન્તોઽઅગ્નયો યથા । ઉપયામગૃહીતોસિસૂર્યયૈ સ્વા
 બ્રાજાયૈષતે યોનિઃસૂર્યયૈ સ્વા બ્રાજાય ॥ સૂર્યઃ બ્રાજિષ્ઠ-
 બ્રાજિષ્ઠસ્તન્દેવેષ્વસિ બ્રાજિષ્ઠોદ્દમ્મનુષ્યેષુ ભૂયાસમ્ ॥ ૧ ॥
 ૨ હ્રસઃ શુચિષદ્સુરન્તરિસસદ્દોતાં વેદિષદતિથિર્દુરોણસત્ । નૃષ-

૧ આ સુર્યની પદ્ધતી હેતુ સંપૂર્ણ પદાર્થનું જ્ઞાન કરવાવાળા
 કરણો સંપૂર્ણ પ્રાણીઓને અનુગત વિશેષે કરી જુએ છે. અર્થાત્
 સુર્યના કિરણો બધામાં વ્યાપ્ત છે, જે પ્રકારે પ્રજ્વલિત અગ્નિ
 સર્વત્ર લાસમાન છે હે તૃતીય અતિ ગ્રાહ્ય ગ્રહ તમે ઉપયમ પાત્રમાં
 ગૃહિત છો દિપ્તમાન સુર્યની પ્રીતિને અર્થે તમને ગ્રહણ કરું છું. હે
 તૃતીય અતિ ગ્રાહ્ય ગ્રહ આ તમારું સ્થાન છે. દિપ્તમાન સુર્ય દેવની
 તુષ્ટિને અર્થે તમને આ સ્થાનમાં આસાદન કરું છું. હે પ્રદિપ્ત સુર્ય
 તમે બધા દેવતાઓમાં અર્તે દિપ્તમાન છો. તમારા પ્રસાદ વડે
 મનુષ્યેમાં હું અનિશ્ચય દિપ્તમાન થાઉં.

૨ પવિત્ર સ્થાન દિપ્તમાં આદિત્ય સ્વરૂપથી સ્થિત અહંકારના દુર
 કરવાવાળા આત્મા વાયુરૂપથી અન્તરિક્ષમાં સ્થિત મનુષ્યોનું પ્રવર્તક
 અગ્નિ રૂપવડે વેદિમાં સ્થિત થઈને દેવતાઓનું આવાહન કરવાવાળા
 આહુવતીય રૂપથી યજ્ઞ ગૃહમાં સ્થિત સર્વ પૂજનીય મનુષ્યેમાં પ્રાણ
 લાવ વડે સ્થિત વા શમ રૂપે સ્થિત ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનો તથા ક્ષેત્રોમાં

દ્વસદૃતસદ્વયોમસદ્ગજાગોજાઽકૃતજાઽમૃદ્રિજાઽકૃતમ્બુદત્ ॥૨॥

ઉપર લખેલા બે મંત્રો લખવા બાદ દિશામાં દેવતાને નમસ્કાર કરવા.

(દિગ્દેવતાનાં નમસ્કારાઃ)—પ્રાચ્યૈ—ૐ ઈન્દ્રાય નમઃ ॥
 આગ્ર્યૈ—ૐ અગ્રયે નમઃ ॥ દક્ષિણ્યૈ—ૐ યમાય નમઃ ॥
 નૈર્ઋત્યૈ ૐ નિર્ઋતયે નમઃ ॥ પશ્ચિમાયૈ—ૐ વરુણાય નમઃ ॥
 વાયવ્યૈ—ૐ વાયવે નમઃ ॥ ઉદીચ્યૈ—ૐ સોમાય નમઃ ॥
 ઈશાન્યૈ—ૐ ઈશાનાય નમઃ ॥ ઋર્ધ્વાયૈ—ૐ બ્રહ્મણે નમઃ ॥
 અધસ્તાત્—ૐ વિષ્ણવે નમઃ ॥ અવાચ્યૈ—ૐ અનન્તાય નમઃ ॥
 (જઞ્મધ્યે) ૐ બ્રહ્મણે નમઃ ૐ અગ્રયે નમઃ । ૐ પૃથિવ્યૈ

સ્થિત્ યત્તમાં સ્થિત્ આકાશમાં મંડળ રૂપ વડે સ્થિત્ આ પ્રકારે
 બધી સ્થિતિ વડે પ્રાર્થના કરીને બધાના ઉત્પત્તિદ્વારથી પ્રાર્થના કરીએ
 છએ અને બે મત્સાદિ રૂપ વડે પાણિમાં થતાં ચતુર્વિધ ભુત ગ્રામ
 રૂપીથી ભુમિમાં હોવાવાળા અથવા પશુ આદિમાં વીર્ય રૂપ વડે
 વિદ્યમાન સત્યમાં હોવાવાળા પાપાણમાં અગ્નિ રૂપ વડે હોવાવાળા
 મેઘમાં પાણિ રૂપ વડે હોવાવાળા, સર્વાત્ મહાત્ પરશ્વત્ રૂપ
 પરમાત્માનુ સ્મરણ કરી રથથી ઉતરે છું.

નમઃ । ૐ ઔષધિધ્યાનં નમઃ । ૐ વાચે નમઃ । ૐ વાચસા-
તયે નમઃ । ૐ નદદ્ભ્યો નમઃ । ૐ ક્ષિણવે નમઃ । ૐ
અદ્ભ્યો નમઃ । ૐ અપામ્પતયે નમઃ । ૐ વરુણાય નમઃ ॥
'મુગ્ધવિમાર્જનમ્'—

ૐ સંઘર્ષસા પયસા સન્તનૂભિર્ગન્મહિ મનસા સઃશિ-
વેન ॥ ત્વષ્ટા મુદત્રો વિવદ્યાતુ રાયોનુંપાર્હતન્વો યદ્વિલિષ્ટમ્ ॥
'વિસર્જનમ્'

સંઘર્ષમા પયમાઁ હમે આપ્તે પ્રક્ષતેઽવ વડે અથવા અન્ન વડે
સંયુક્ત જઈએ. ક્ષિરાદિ રસ વડે સંગત થાઓ. અનુષ્ટનમાં સમર્થ
શરીરના અવયવોથી સંયુક્ત છો. અર્થાત તમ રા શરીરનું તેજસ્વળ
સૈદ્ધ્ય કાનિતી ઉત્તરિ અથા ભાર્યા (સ્ત્રી) પુત્રાદિક વડે સંયુક્ત
થાઓ. શાન્ત કર્મ શ્રદ્ધા યુક્ત મનથી સંયુક્ત છો. વિખ્યાત વત્
અન્ય સોમનદાનિ ત્વષ્ટાદેવતા મારા શરીરનું દેવરૂપ ન્યુન અંગ છે.
તેનું ન્યુનતા દૂર કરી શોધત કરો અર્થાત હમારા પાપાદિ દોષ દૂર
થઈ શરીર નિર્મળ અને ઐશ્વર્યવાન થાઓ.

ૐ દેવાં ગાતૃવિદો ગાતું ધ્વિત્વા ગાતૃમિત । મનસસ્થ-
તૃત્ત્વમન્દેવયજ્ઞઃ સ્માદ્વા વાતેન્ધ્રાઃ । ‘અર્પમ’

અનેન યથાશક્તિ દેવઋષિમનુષ્યપિતૃતર્પણાચ્ચેન કર્મણા
મમસમસ્તૃ પિતૃરૂપા ભગવાન જનાર્દનવાસુદેવઃ પ્રીયતામ્ નમમ
ૐતત્સત્ત્વદ્વાર્પણમસ્તુ । શ્રીગયાગદાધરસ્તુત્યતુ । ૐવિષ્ણવેનમઃ

(ઇતિ તર્પણ પ્રયોગઃ)

(ઇતિ તૃતીયઃ પિતૃચજ્ઞઃ)

૪ (ચતુર્થઃ દેવયજ્ઞઃ) હોમઃ

અથવૈ પૃષ્ઠોદેવિ વિધાનોક્ત વૈશ્વદેવ પ્રયોગઃ ॥

પારસ્કરગૃહ્યસૂત્ર-વૈશ્વદેવાદન્નાન્ પર્યુક્ષ્ય સ્માદાકારૈર્જુહુયાત્

વૈશ્વદેવને માટે કારવિનાનું અન્ન (રાંધેલો ભાત) હોય તેનાથી
હોમ કરવો. વૈશ્વદેવ હોમ કર્યા શિવાય જે પાકમાંથી જન્મ્યા હોય
તે પ્રાયશ્ચિન થાય છે. કારણ કે,

ૐ દેવાગાતુઃ હે યજ્ઞતા જ્ઞાણવાવાળા દેવતાઓ હમારા યજનું
વૃત્તાંતને જ્ઞાણીને યજ્ઞની પ્રતિ અથવા હમારા યજથી સંતુષ્ઠ થઇને
તમારે માર્ગ જાનો. હે મનના અધિપતિ ચંદ્ર અથવા મનના નિયા-
મક પરમેશ્વર હે દેવ આ અનુષ્ઠાન કરેલું યજ્ઞને તમને અર્પણ કરું છું.
તમે આ યજ્ઞને વાયુરૂપ દેવતામાં રૂપાંતર કરો.

પગાક્ષર:—

યદગ્નો હૃયતે નૈવ યસ્ય ગ્રાસો ન દીયતે ॥

અભોજ્યં તદ્વિજાનીયાત્ ભુક્ત્વા ચાંદ્રાયણં ચરેત્ ॥

પાક (રસે ધ) થતા પછી જે અન્નનો હોમ તથા બલિદાન કરવામાં આવતું નથી તે અન્નનું બોજન કરવામાં નિષેધ છે. કારણ કે તે અન્ન ખાધું હોય તો ચાંદ્રાયણવ્રત કરી શુદ્ધ થવું. માટે જ્યેષ્ઠેવ કર્યાપાદ બોજન કરવું એમ વેદમાં પણ સ્પષ્ટ છે.

કદાચ રાંધેલો ભાત ન મળે તો હોય તો કંદં મુલ, વા કેાધ પણ જાતનું ફલ અથવા ઔષધી (સુગંધી) પદાર્થો ઘીની સાથે મિશ્ર કરીને હોમ કરવો મતલબ એવી છે કે આ આપણો નિત્ય વિધિ છે. એનો કદાપિ ત્યાગ કરવો નહીં. વખતે અગ્નિ પણ ન મળે એવો સંભવ હોય તો જગવડે જલમાં (આવૃત્તિ) હોમ કરવો.

ૐ પ્રથમં भूमौगोमयेन चतुरसंकृत्वा । तदुपरीस्थं
 ढीलंसंस्थाप्य । प्राङ्मुखमुपविश्य । हस्ते पवित्री धारणं ।
 ततःदर्भगृहीत्वा पंचभूसंस्कारान् कुर्यात् । ॐ दर्भःप-
 । रिसमुद्य । ३ । ॐ गोमयेन उपलिप्य । ३ । ॐ यज्ञकाष्ठेन
 उल्लिख्य ॥ ३ ॥ अनामिकांगुष्ठेनउद्धृत्य । ३ । ॐ उद-

કેનઅભ્યુક્ષ્ય । ૩ इति । पंचभूतसंस्काराः । अन्वग्निरिति प्रा-
 माग्नीमाहृत्य । ॐ अन्वग्नि रित्यस्य पुरोधा ऋषिः श्रीष्टुप्
 छंदः अग्निर्देवता अग्न्याहरणे विनियोगः ॥ १ ॥ ॐ
 अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानिष्पथमोजातवेदाऽः । अनुसूर्ज-
 स्य पुरुत्राचरश्मीन्ननुद्यावापृथिवीऽआततंथ ॥ अनेनाग्न्याहरणा
 पृષ્ઠોદિવિત્યધિષ્ઠાપ્ય । ॐ पृष्ठो दिवितिकुत्स ऋषिः श्रीष्टुप्छंदः
 अग्निर्देवता અગ્ન્યાધાને વિનિયોગઃ ॥ ૨ ॥
 ॐ पृष्ठोदिविपृष्ठोऽअग्निः पृथिव्यांपृष्ठोविष्वाऽओषधीराविवेश ।

ॐ અન્વગ્નિઃ = જે અગ્નિ ઉપકાળ પહેલાં અગ્નિ રૂપ વડે અનુક્રમથી
 પ્રકાશિત રહે. સર્વનું ગળણવાવાળા આ અગ્નિ મુખ્ય સ્વરૂપ વડે
 દિવસોનો પ્રકાશ કરતા સુર્યનો કિરણોનો સ્વર્ગીય અથવા પૃથ્વીના
 ક્રમ વડે સર્વ પ્રકાર વડે વ્યાપ્ત થાઓ તે સર્વ પ્રકાશક લોક સૃષ્ટિ
 અગ્નિને હમે જાંઘએ છંઘએ.

પૃષ્ઠોદિવિ આ અગ્નિ હું લોકમાં પરીચીત પૃથ્વીમાં પરિચીત અને
 જે સમસ્ત ઔપધીઓનાં મધ્યમાં વિરાજીત સુત્રાંહતિ ગણાને બળ
 વડે પરિચીત થઈ આચરણના ધર્મણાદિ બળ પૂર્વક અગ્નિ અથવા
 યજ્ઞ અથવા યજ્ઞના નિમિત્ત છે આ સમસ્ત પ્રણીઓને દિતકારી

વૈશ્વાનરઃસહસાપૃષ્ઠોઃઅગ્નિઃ સનોદિવામરિદસ્વાતુન્નત્તમ્ ૧૨૧

અનેનસંસ્કૃતદેશેષતિષ્ઠાપનં । ૐ હસ્તેચંદનપુષ્પંગૃહીત્વા
મ્નિપૂજયેત્ । ૐ તદેતદૃચાભ્યુક્તંનમૃષાશ્ચાન્તંયદવંતિદેવા
ઽવંતિદિતિનહેર્થેવંતિદુષઃ કિંચનપૃષાશ્ચાન્તંભવતિતોહા
સ્યૈતત્સર્વદેવાઽવંતિ । અરુણમાત્રેવરુણપિત્રેવાયુસરવાય
શ્રી શાન્ડીલ્યગોત્રાય શાન્ડીલ્યાસિત દેવલેતિત્રિપવરાય
પાત્રકનામ્નેયશપુરુષાયનમઃ મંધાક્ષત્તપુષ્પાર્ણિ સમર્થયામિ ।
ૐ સમિતિદ્વાભ્યામુપસ્થાનં । ૐ સમિતિદ્વયોઃ પ્રજાપતિ-
ઋષિઃ ઉક્ષ્માગુપરીણદ્દૃહત્યૌઽંદસિચિત્તાશ્ચાવાગ્નીર્દેવતા
અગ્ન્યૂપસ્થાનેવિનિયાગઃ ॥ ૪ ॥

ૐ સંવાંમનાઽસિસવ્રતાસમુચિત્તાન્યાકરમ્ । અગ્નેપ્રી-

અગ્નિ શું દિવસ શું ક રાત્રિ શું હમેગાં હમાગ પાત્રથી રક્ષા
કરે. અથવા સર્વત્ર અગ્નિ સુર્ય વિદ્યુત રૂપ પરમાત્મા છે તે હમારી
રક્ષા કરે.

સંત્રાંમનાઽસિ હે ઉભય અગ્નિઓ તમારૂં મન સર્વ પ્રકાર વડે
સંગત કરેછું મનોગત સંસ્કારોનો સંગ કરેછું અને હે પ્રથુ
સંબંધી ગ્રહસ્થ કાર્ય સાધક અગ્નિદેવ તમે હમારા અધિપતિ થાઓ
અન્નપાન યજ્ઞ નિમિત્ત પ્રદાન કરે.

ख्याधिपार्भव ॥ वज्रऽइस्वमूर्जयजमानायधेहि ॥ ५ ॥ ॐ
 १ अग्नेत्वंपुरीख्योरयिमान् । पुष्टिमांऽअसि ! शीवाऽऽकृत्वादिशः
 सर्वाः स्वयोनिमिहासदः ॥ ६ ॥ इतिद्वाभ्यामुपस्थान । व्याह-
 तिभिः त्रिभिःश्चसावित्रैः प्रज्वालय । ॐ महाव्याहृतीतम्प्र-
 जापतिकृषीः यजुच्छंदः अग्निर्वायुः सूर्योदेवता ॐ ताऽसवि ।
 तुरित्यस्यकण्वक्रुषिः त्रिष्टुप्छंदः सवितादेवता ॐ
 तत्सवितुरित्यस्यविश्वामित्रक्रुषिः गायत्रीछंदः सदितादेवता
 ॐ विश्वानिदेवसवितुरित्यस्य । इयावाश्वक्रुषिः गायत्रीछंदः
 सवितादेवताअग्निप्रज्वालनेविनियोगः ॥ ॐ भूर्भूवः स्वः
 २ ॐ ताँध्रसवितुर्वरेण्यस्यचित्रामाहं वृणेसुमतिं वञ्चजन्याम् । याम-

१ अग्नेत्वं पुरीष्यो ० हे अग्नि देवता तमे पशु संयधी पशु
 हितकारक बनवान पुष्टियुक्त थाओ तमारा प्रसाद पडे हमे औश्वर्य
 प्राप्त करीओ सर्व दिशाओ कल्याणकारक थछ अत्र पोताना स्थानमां
 स्थित थाओ।

२ ताँ सवि ० वरलुप्य प्रार्थनीय सविता देवताना संयधवाणी

સ્ય કળ્વોઽઅદુહત્પપીતાઃ સહસ્રધારાંપયસામર્હીગામ્ । ૧ ૐ
 તત્સવિતુઃ ૬ । ૐ । ૧વિશ્વાનિદેવસવિતુર્દુરિતાન્નિપરાંસુવ ।
 યદ્વદ્રંતન્નઽઆસુવ ॥ ૯ ॥ એમિમંત્રૈઃ અગ્નિમંજ્વાલ્ય । પુનસ્ત્વે-
 તિસમિધ્ય ૧૨ૐ પુનસ્ત્વેતિપ્રજાપતિકૃષિઃ ત્રિષ્ટુપૂછંદઃ અગ્નિ-
 દેવંતાઅગ્નિસમિધનેવિનિયોગઃ ॥ ૧૦ ॥ ૐ પુનસ્ત્વાદિત્યા-

તે વિચિત્ર અથવા બહુ પ્રકાર ફળ આપવાને સમર્થ સર્વ માણુસોની
 હિતકારક જન્મતને ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિને હું અભિમુખ
 થઈને સ્વિકાર કરું છું મેંધાવિ અથવા કૃષ્ણ ઋષિએ એ સવિતાના
 જે અતિ પુષ્ટ દુગ્ધથી પૂર્ણ સહસ્ત્ર પદાર્થો તે અથવા ધણા કુટુંબને
 અથવા સહસ્ત્ર દુગ્ધધારાને ધારણ કરવાળી આ દુગ્ધથી સઘળી
 સિદ્ધિઓ આપવાવાળી વાણીરૂપ ગાયન અર્થાત સવિતા દેવતાની
 મતિ જે કૃષ્ણએ દોહી તેનો હું સ્વીકાર કરું છું કે તે બુદ્ધિ મને
 પ્રાપ્ત થાઓ.

૧ વિશ્વાનિદેવ ૦હે જગતના પ્રેરક પરમાત્મનું સંપૂર્ણ પાપોને હનાર થી
 દૂર કરો જે કલ્યાણકારી છે તેને હમારા પ્રતિ પ્રરણા કરો અથવા
 પ્રાપ્ત કરવો.

૨ પુનસ્ત્વા ૦ હે અગ્ને ઇં ધનનિ નિમત્ત સ્તુતિ કરવાવાળા હે દેવ?

रुद्राञ्चसर्वः समिधतांपुनर्ब्रह्मणोवसुनियजशैः । घृतेनत्वंतन्वंवर्धय-
स्वसत्याः संतुयजमानस्यकामाः ॥ १० ॥ ॥ २ ॥

इतिमंत्रेणमज्वलितस्यापि पुनरिधनप्रक्षेपेणप्रदीप्तिकरणंसमिधनं ।
लौकीकोदकेनवह्निपर्युक्ष्य । घृताक्तमबमुद्धृत्यजुहुयात् । ॐ
ब्रह्मणेस्वाहा । इदं ब्रह्मणे नमः । १ । ॐ प्रजापतयेस्वाहा
इदंप्रजापतये नमः । २ । ॐ गृह्णाभ्यः स्वाहाः । इदं
गृह्णाभ्यो नमः । ३ । ॐ कश्यपायस्वाहा । इदंकश्यपाय
नमः । ४ । ॐ अनुमते स्वाहा इदं अनुमते नमः । ५ ।
ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः
। ६ । ॐ विश्वेभ्योभूतेभ्यः स्वाहा । इदं विश्वेभ्योभूतेभ्यो
नमः । ७ । ॐ अग्नयेस्विष्टकृते स्वाहा । इदं अग्नयेस्विष्ट-

आदित्यगण, इन्द्रगण, वसुगण तमने पुनः प्रदत्त करे छे धन नेता ?
ऋत्विग् यजमान यज्ञ करीने पुनः तमने प्रदत्त करे. तमे धृतद्वारा
शरीरने वृद्धिगत करे. तमारी बुद्धिने होवाभां यजमानना मनोरथ
सङ्ग थाओ.

कृतेनमः । ८ । इति देवयज्ञः । अथ भूतयज्ञः । अप-
 उपस्पर्शः । अत्रोदककुम्भसमीपेर्जन्यादि त्रीन्बलि
 दद्यात् । ॐ पर्जन्यायनमः । इदं पर्जन्यायनमम् । १ ।
 ॐ अद्भ्यो नमः । इदं अद्भ्यो नमम् ॥ २ ॥ ॐ पृथिव्यैनमः ।
 इदं पृथिव्यैनमम् । ३ । द्वारशाखयोः । ॐ धातुनमः । इदं
 धातुनमम् । १ । ॐ विधो नमः । इदं विधातु नमम् । २ ।
 प्रतिदिशंवायवेदिशां च पूर्वे । वायवेनमः इदं वायवेनमम्
 । १ । दक्षिणे । ॐ वायवेनमः । इवा० । २ । पश्चिमे ॐ
 वायवेनमः । इदंवा० । ३ । उत्तरे । ॐ वायवेनमः ॥ १ ॥
 इदंवा० । ४ । ॐ प्राच्यैदिशे नमः । इदं प्राच्यैदिशेनमम्
 । ५ । ॐ दक्षिणायैदिशेनमः । इदं दक्षिणायै० । ६ । ॐ
 प्रतीच्यैदिशेनमः । इदं प्रतीच्यै० । ७ । ॐ उदीच्यैदिशेनमः ।
 इदं उदीच्यै० । ८ । मध्येत्रीन् । ॐ ब्रह्मणेनमः । इदं
 ब्रह्मणे० । १ । ॐ अन्तरिक्षायनमः । इदं अन्तरिक्षाय०
 । २ । ॐ सूर्यायनमः । इदं सूर्या० । ३ । तेषामुत्तरतः ।
 ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्योनमः । इदं विश्वेभ्योदेवेभ्यो० । २ ।

ॐ विद्भ्यो भूतेभ्यो नमः इदं भूतेभ्यो देवेभ्यो नमः
 तयोरुत्तरतः । ॐ उभसेनमः । ईदं उभसे ० । १ । ॐ
 भूतानां च पतयेनमः । ईदं भूतानां च पतये ० । २ । इति भूतयज्ञः ।
 अथ पितृयज्ञः । एषामेव ब्रह्मादिबलिनां दक्षिणप्रदेशे । ततो
 अपसव्यं । दक्षिणं जान्वाच्य । गोत्रेभ्यः अमुक गोत्रेभ्यः
 मम समस्तपितृभ्यः । ॐ पितृभ्य स्वधानमः । ईदं
 पितृभ्यः स्वधानमम । १ । सव्यं । पात्रां निर्णीज्योत्तरा-
 परस्यां दिशि निनयेत् । ॐ यक्ष्मैतरो निर्णेजनं ० नमः ।
 इदं यक्ष्मैतरो निर्णेजनं ० नमम । १ । १ । इति मंत्रोणपा-
 त्रपक्षालनजलवायव्यां दिशि निक्षिपेत् । इति पितृ-
 यज्ञः । अथ मनुष्ययज्ञः । अतिथिभोजनपर्याप्तमन्त्रेषोऽष्टग्रा-
 सम्पीतं ग्रास चतुष्टयं वा सनकादिमनुष्येभ्यो दद्यात् । कंठयम् ।
 ॐ हंतते सनकादिमनुष्येभ्यो नमः । ईदं सनकादि-
 मनुष्येभ्यो नमम । इति सव्यं । इति मनुष्ययज्ञः । अथ गोग्रासः ।
 ॐ सौरमेयः सर्वहिताः पवित्राः पुण्यराशयः । प्रतिष्ठुं तु-
 मेघासंभावकैर्लोक्यमातरः । १ । ईदं गोभ्यो नमम । ॐ अपसव्यं

भूमौ वितस्ति मात्रं उदकेन मंडलं कृत्वा बलिहरणं कुर्यात् ।

पूर्व

४ ॐ विधात्रे नमः इदं विधा०	३ ॐ धात्रे नमः इदं धात्रे नमः
१० ॐ उदीच्येदिजे नमः इदं०	८ ॐ प्राच्येदिजे नमः इदं०
८ ॐ वायव्ये नमः इदं०	९ ॐ वायव्ये दिजे नमः इदं०

(देवयज्ञः)

१ ॐ दक्षिणर्ये दिशे नमः इदं०

१८ गृहदेवतानां नैवेद्योपणीयः	६ वायव्येदिशे नमः इदं०
१७ ॐ भूतानांपतये नम इदं०	
१६ ॐ उषसे नमः इदं०	१३ ॐ सूर्याय नम इदं०

(मनुष्ययज्ञः)

१० अ अंतरिक्षाय नमः इदं०
११ ॐ ब्रह्मणे नमः इदं०

१५ विष्वेभ्यो भूतेभ्यो०
१४ विष्वेभ्यो देवेभ्यो०

(नित्यश्राद्धम्)

अपसव्येन

२० हंतते सनकादिभ्यो०	
२२ ॐ यथैतत्तेनीर्णं न हतिपात्रं	१९ ॐ पितृभ्यः स्वधानमः इदं
प्रक्षाल्य०	
२१ ब्रह्मयज्ञसिद्ध्यर्थं ३ गायत्रीजपः	७ ॐ वायव्ये नमः इदं
९ ॐ पश्चिमायै नमः इदं०	

पश्चिम

दक्षिण

ऐंद्रवारुणवायव्यायाम्यार्वेनैऋतस्तथा । वायसाः प्रतिवृद्धतुभूमौ
 पिंडं प्रार्थितं । २ । इंद्रं वायसेभ्योनमः । ॐ श्वानौ द्वौ श्याम-
 शबलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ । ताभ्यां ण्डं प्रयच्छामि स्यातामेनावर्हिंसकौ
 । ३ । इंद्रं श्वभ्यां नमः । ॐ पिपीलिकाः कीटपतङ्गैश्चाद्याबु-
 भुक्षिताः कर्मणि बद्धबद्धाः प्रयान्तु ते तृप्तीमिदं मयान्नं नभ्यो वि-
 सृष्टं सुखिना भवंतु । ४ । इदं पिपीलिकादिभ्योनमः ॥ हस्तौ पादौ-
 प्रक्षाल्याचम्य । त्रयायुखमिति मंत्रेण भस्मधारणं । ॐ त्रयायुखं
 । १ । इति मंत्रेण भस्मधारणं । गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ अजा संतान
 वाहन । यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्र गच्छ हुताशन । १ ।

ॐ यज्ञं यज्ञं गच्छ ० हे यज्ञ ? पोतानी प्रतिष्ठाने निमित्तं कृणु
 एष ते यज्ञो यज्ञपते सहस्रं कृताकः सर्ववीरस्तं जुषस्व स्वाहा ॥

यज्ञं यज्ञं गच्छ ० हे यज्ञ ? पोतानी प्रतिष्ठाने निमित्तं कृणु
 भगवानना प्रति गमनं कर पोतानी कारुण्युत वायुनी क्रिया शक्तिना
 प्रति अथवा द्रव्य देवताना प्रति गमनं कर. आ आहुति उत्तम

इतिअग्निविसर्जनं । अग्नेत्यादि० । मयाअनेनपृष्ठोदेवि
विधानोक्त वैश्वदेवकर्मणाकृतेनभगवान् महाप्रजापति प्रीयतां ॥

(ભોજન કરવા અગાઉ ઉપર લખેલા અક્ષિતે પશુઓને આપ્યા
બાદ ભોજન કરવું).

पंचसूना गृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्करः ॥
कंदनी चोदकुंभी च तासां पापस्य शांतये ॥
पंचकृष्णा महायज्ञाः प्रत्यहं गृहमेधिनां ॥

(પશુવધસ્થાનં સૂના સૂનાઈવ સૂના હિંસાસ્થાનગુણયોગાત
ચુલ્લયાદયઃ પંચ જીવાદિહિંસાસ્થાનાનિ)

ચૂડામાં લાકડાં બાળતી વખતે અગ્નિપણે અનેક જીવજંતુ
બળી જાય છે. અનાજને દળતી વખતે ઘંટી (મંત્ર)માં પણ
જીવહિંસા થાય છે. ઝાડું કાઢતી વખતે પણ જીવહિંસા થાય છે.

પ્રકાર વડે ગૃહિત થાયો. હે યજમાન આ અનુષ્ઠાન ક્રિયા થઈયત
તારો છે જો કે આ યજ્ઞ ઋગવેદના સૂક્ત અથવા સામવેદી વાક્યો
વડે ચુકત છે તથા સોમ સવન ચર પુરોડાશાદિ વડે પુર્ણ છે તે
યજ્ઞને ફળ ભોગવવાથી સેવન કરો આ આહુતિ ઉત્તમ પ્રકાર
વડે ગૃહિત થાયો.

અનને ખાંડતી વખતે પથરામાં જીવ કચરાઈ જાય છે તેમજ (ડાકું)મ પાણીઆરામાં જીવ અજાણપણે મરી જાય છે આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારના દોષની નિવૃત્તિ માટે વેદો તથા “મનુસ્મૃતિ” ધર્મશાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં પંચમહાયજ્ઞ કરવાનું લખ્યું છે માટે સંધ્યા, દેવપૂજા, તર્પણ વૈશ્વદેવ તથા અતિથિ સત્કાર અવશ્ય કરના.

૫ (અથ પંચમો મનુષ્યયજ્ઞઃ) (નૃયજ્ઞોઽતિથિપૂજનમ્)

આ પાંચમો મનુષ્યયજ્ઞ કહેવાય છે એટલે મનુષ્યે ગૃહ-સ્થાશ્રમમાં રહી પોતાના સમયાનુસાર અતિથિ અધ્યાગતની સેવા કરવી. કોઈપણ જાતિનો પ્રાણી હોય છતાં તેનાપર ક્રોધાતુર ન થતાં તેનું યથાશક્તિ સન્માન કરવું, અયોગ્ય શબ્દો બોલવા નહિં દારણ કે મનુષ્યદેહમાં ઉત્પન્ન થઈ પોતાની ઉત્તમ જાતિનો આધ્યા પોતાને હાથે છોડી દેવા માંગશે તો આગળ પુનઃ એજ જાતિમાં તમારો જન્મ થવો દુર્લભ છે જેમ આપણે ધર્મ તરિકે સમજી મિથ્યાવાદમાં પડવું તેના કરતાં ધર્મ શું વસ્તુ છે તેનું યથાર્થ મનન કરતા રહેવું. જુઓ મનુભગવાન ધર્મની કેવી વ્યવસ્થા બતાવે છે.

વેદઃ સ્મૃતિઃ સદાચાર સ્વમ્યચ પ્રિયમાત્મનઃ ॥

एतच्चतुर्विधं प्राहुः साक्षाद्दर्मस्य लक्षणम् ॥१॥

આરે વેદમાં કહેલી વાર્તા, (બાળતો) મન્યાદિ સ્મૃતિ, સિધ્ધ લોકો (મહર્ષિ) એ પાળેલા સદાચાર, તથા પોતાના મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રિય લાગે તેવા ધર્મો, આ ચાર પ્રકારથી ધર્મનું લક્ષણ બતાવ્યું છે.

ઉપર દર્શાવેલા ધર્મના લક્ષણ સંબંધી વિચાર કરશો તો માલુમ પડશે કે ધર્મ કેવી રીતે પાળવો જોઈએ કારણ કે એ પ્રભુએ ચાર વર્ણ બનાવી છે તેમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ જાતિને (દ્વિજ) કહેવાય છે તેણે (શ્રુતિ) એટલે વેદ અને (સ્મૃતિ) ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલાં કાર્યો તથા શિષ્ટ પુરૂષોનો સદાચાર પાળવાને પ્રયત્ન કરવા વળી મનુ-ભગવાને કહ્યું છે કે,

योषमन्येत ते मूले हेतुः आस्त्राश्रयाद्विजः ॥

स साधुर्भिर्बहिष्कार्यो नास्तिको वेदनिन्दकः २

ઉપર દર્શાવેલા વેદ તથા સ્મૃતિઓના વાક્યોને માત્ર પોતાના દુરાગ્રહથી માનતો નથી તેને સજ્જનોએ પોતાની યજ્ઞિતમાં દાખલ કરવો નહિ કારણ કે વેદ તથા સ્મૃતિની નિંદા કરનારને શાસ્ત્રશાસ્ત્રોએ નાસ્તિક ગણેલો છે.

વળી પોતાની સહાય માટે પિતા વા માતા તેમજ છોકરા તથા સ્ત્રી કાંઈ સાથે આવવાના નથી પરંતુ અંત સમયે એક ધર્મ સહાયતા કરશે. માટે સામાન્ય રીતે કોઈને હિંસા (કંગેર) વડા કડેલાં નહિ, હુમેશાં સાચું બેઠવું, કોઈની વસ્તુ વગર કહે ઉપાડી લેવી નહિ. હુમેશાં પવિત્રપણે રહેવું ઈંદ્રિયોને દુરવિષયોમાં ન જવા દેતાં પોતાના નિયમમાં રાખવી. અતિથી તથા અનાથ પ્રાણિઓને અન્નવસ્ત્રાદિ દાન કરવું સર્વ ભૂત પ્રાણિપર સમદૃષ્ટિથી દયા રાખવી પડેલાં દુઃખસુખનુ સહન કરવાં આ પ્રમાણે સામાન્ય ધર્મ કહ્યો છે.

જેમ સમુદ્ર તથા નદી તરી જવા માટે વહાણુ અથવા હોડીઓ સાધનરૂપ થાય છે તેજ પ્રમાણે સંસારરૂપ સમુદ્ર તરવા માટે પ્રાણીમાત્રને મટે તેમાં ઉત્તમ દેહુ ધારણ કરનારા સંસ્કારી (દ્વિજ) એઓને માટે તો પાંચમહાવિધિ ઉત્તમ ગણાય છે માટે શ્રદ્ધાપૂર્વક એનું સેવન તથા આચરણ કરશે તો મનુષ્યદેહની સફળતા છે એમ માનવાને યોગ્ય છે.

(इतिपंचमहायज्ञाः)

યજ્ઞોપવીત ધારણ વિધિ:

સૂતકે મૃતકે ચૈવ ગતે માસચતુષ્ઠયે ॥

નવયજ્ઞોપવીતાનિ ધત્વા પૂર્વાણિ સંત્યજેત્ ॥

જનના શૈલ્ય (પીંદડ) તથા મરણનું સૂતક પ્રાપ્ત થાય તુટી જાય અથવા જનોઈ બદલાવે ૪ માસ થઈ ગયા હોય ત્યારે, નવીન યજ્ઞોપવીત ધારણ કરી પ્રથમ પેહેરેલી જનોઈને ત્યાગ કરવો.

પ્રથમ આચમન પ્રાણાયામ કરી નિચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અગ્નિત્યાદિ૦ મમ શ્રૌતસ્માર્ત કર્માનુષ્ઠાનસિદ્ધ્યર્થે (અમુક) કર્મોગત્વેન યજ્ઞોપવીતધારણં અહં કરિષ્યે ॥

પછી હાથમાં જનોઈને સંપુટ તરીકે રાખી દશવાર ગાયત્રી મંત્ર બોલી જવો. ત્યારબાદ નિચે પ્રમાણે નવતંતુ દેવતાનું આવાહન કરવું.

ૐ પ્રથમ તંતૌ ઐકારં આવાહયામિ ॥ ૧ ॥ દ્વિતીય તંતૌ અગ્નિં આવાહયામિ ॥ ૨ ॥ તૃતીય તંતૌ સર્પાન્ આવાહયામિ ॥ ૩ ॥ ચતુર્થ તંતૌ સોમં આવાહયામિ ॥ ૪ ॥ પંચમતંતૌ પિતૃન્ આવાહયામિ ॥ ૫ ॥ પષ્ઠ તંતૌ પ્રજાપતિં આવાહયામિ ॥ ૬ ॥ સપ્તમ તંતૌ અનિલં આવાહયામિ ॥ ૭ ॥ અષ્ટમ તંતૌ યમં આવાહયામિ ॥ ૮ ॥ નવમ તંતૌ વિશ્વન્ દેવાન્ આવાહયામિ ॥ ૯ ॥ ઐંચિમધ્યે બ્રહ્મણેનમઃ બ્રહ્માણં આવાહયામિ ॥ ૐ વિષ્ણવેનમઃ વિષ્ણુ આવાહયામિ ॥ ૐ રુદ્રાય-નમઃ રુદ્રં આવાહયામિ ॥ તંતુદેવતાભ્યોનમઃ ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સર્પયામિ ॥

પછી નીચેના મંત્રથી યજ્ઞોપવીત ધારણ કરવી.

ૐ યજ્ઞોપવીતં પરમં પવિત્રં પ્રજાપતેર્યત્સહજં પુરસ્તાત્ ॥
આયુષ્યમય્યં પ્રતિમુંચ શુભ્રં યજ્ઞોપવીતં વલમસ્પુતેજઃ ॥ યજ્ઞોપવી-
તમસિ યજ્ઞસ્પત્વા યજ્ઞોપવીતેનોપનહ્યામિ ॥

પછી નીચેનો મંત્ર બોલી યુગ્મી યજ્ઞોપવીતનો ત્યાગ કરવો.

एतावद्दिनं पर्यंतं ब्रह्मत्वं धारितं मया ॥ जीर्णत्वात् त्वत्परि-
त्यागो गच्छ सूत्रं यथा सुखं ॥ આ પ્રમાણે મંત્ર ભણી
શિરોમાર્ગથી ત્યાગ કરી. યથાશક્તિ ગાયત્રી જપ કરવો.

સંકલ્પઃ—अनेन नवयज्ञोपवीतधारणेन श्रीपरमेश्वरः प्रीय-
तांनमम ॥ इति यज्ञोपवीत धारण विधिः ॥

अथ भोजनप्रयोगः

પૂર્વાભિમુખે આસન ઉપર બેસી પોતાને જમણે પાસે
જળપાત્ર મૂકી દક્ષિણ તરફથી ચતુષ્કોણ^૧ મંડળ કરી ધૃત-
ચુકત અન્નવાળું પાત્ર તે ઉપર મૂકવું.

૧ દેહે દેહે ચતુષ્કોણં વર્તુલં પિટ્ટેકર્મણિ । ત્રિકોણં હિ પ્રકુર્વત પ્રેતક-

પંક્તિ વારણમ્—ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય એ મંત્ર વડે દક્ષિણ તરફથી જમણે હાથે જળધારાથી પ્રદક્ષિણા કરી, અન્નને નમસ્કાર કરવા. પછી,

અન્નાભિમંત્રણમ્—ગાયત્રીમંત્ર લાણી જઈ સત્યંત્વત્તેન પરિષિંચામિ આ મંત્ર લાણી દિવસે અન્નને ચારેમેર પાણી છાંટવું. (અને રાત્રીએ ગાયત્રી મંત્ર લાણી કરી ત્વા સત્યેન પરિષિંચામિ એ મંત્ર લાણી પાણી છાંટવું.)

ભૂમૌ વલિઃ—અન્નપાત્રની દક્ષિણ તરફ ૐ ભૂપતયે સ્વાહા નમઃ । ૐ ભુવનપતયે સ્વાહા નમઃ । ૐ ભૂતાનાં પતયે સ્વાહા

મણિસવદા । વિદ્યાય દેવે પેત્રયે ચ વેદાંગુલિપ્રમાગત યાતુમાનાઃ વિજ્ઞાચાશ્ર કરાશ્ચૈવ તુ રાક્ષસાઃ । હરન્તિ રસમન્નં ચ મંડલેન વિવર્જિતમ્ ॥

૧ એકપક્કયુપવિષ્ઠાનાં દુષ્કૃત યદ્દુરાત્મનં । એવેણં તત્ત્વમં તેષાં યાત્રત્પંક્તિનં મિચ્છતે ॥ ૧ ॥ એક પંક્તિએ બેડેલાઓમાંના કોઈ દુરાત્મા (પાપી)નું પાપ, તે પંક્તિભેદ ન થાય ત્યાં સુધી તે સધળાને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે. માટે પ્રદક્ષિણા કરી પંક્તિભેદ કરવો.

૨ ભુપતયેઽપૃથિવના પતિને બલિ અર્પણ કરું છું. ભુવનપતયેઽબ્રહ્મા રહેનારા દેવતાઓને બલિ અર્પણ કરું છું, ભૂતાનાં પ્રાણી માત્રના જે નિયામક તેને બલિ અર્પણ કરું છું.

નમઃ એ ત્રણ મંત્ર વડે બદરી કુંજ પ્રમાણે ત્રણ બલિ ભૂમિ ઉપર મૂકવા. પછી હાથ ઘોઘ નાંખી, હસ્તપાદમુખાર્દ્ર-હાથ પગ અને મોઢું લીનું છે જેનું એવો) હાથે, પગે મોઢે પાણી ફેરવવું.

આપોશનમ્—જમણા હાથમાં જળની અજલી લઇ (અન્નબ્રહ્મ રસોવિષ્ણુર્મોક્તા દેવો મહેશ્વરઃ । एवं ध्यात्वा द्विजो भुंक्ते सोऽन्नदोषैर्न लिप्यते । એ મંદ્રાનું ધ્યાન કરતાં હાથે હાથે પાત્રનો સ્પર્શ કરી—ૐ અમૃતોપસ્તરણમસિ સ્વાહા એમ કહી અર્ધું જળ પી જઇ બાકીનું ભૂમિ ઉપર બલિ મૂકેલા તે જગ્યાએ નાંખવું. પછી મૈત્ર ધારણ કરી વિષ્ણુ ધ્યાન કરીને અન્નની પાંચ પ્રાણાહુતિ નીચે પ્રમાણે મુખમાં આપવી.

પ્રાણાહુતયઃ—ૐ પ્રાણાય સ્વાહા । ૐ અપાનાય સ્વાહા । ૐ વ્યાનાય સ્વાહા । ૐ ઉદાનાય સ્વાહા । ૐ સમાનાય સ્વાહા । એ પાંચ મંત્રવડે પાંચ આહુતિ (ૐ બ્રહ્મણે નમઃ એ છઠ્ઠી આહુતિ પણ અપાય) મુખમાં આપવી. પછી પાત્ર સ્પર્શ અને મૈત્રનો ત્યાગ કરી, હાથે હાથે બેઉ આંખે પાણીનો સ્પર્શ કરવો. પછી

શિશ્વામુક્તિઃ—બ્રહ્મપાશસહસ્રાણિ૦ એ મંત્રવડે શિખા છોડી નાંખવી. પછી યથેચ્છ લોઝન કરી બાકી રહેલાં અન્નની અન્નપાત્રની ડાબી બાજુએ એક ચિત્રાહુતિ આપવી. પછી

ઉત્તરાપોશનમ્—હાથમાં જળ લઈ ઐં અમૃતાપિધાનમસિ સ્વાહા એ મંત્રવડે અર્ધું જળ પી જઈ, બાકીનું વામભાગે પિતૃબલિ આપેલો ત્યાં નાંખવું. પછી ડાબે હાથે શિખા બાંધી હાથ ધોઈ યથાવિધિ મુખશુદ્ધિ કરવી. આચમન કરવું. પછી આંખે પાણીનો સ્પર્શ કરવો. પછી—અગસ્યં વૈનતેયં ચ શનિં ચ વડવાનલમ્ । અન્નસ્ય પરિણામર્થં સ્મરેદ્દ્વીપં ચ પચમ્ ॥ એમ કહી પેટે હાથ ફેરવવા. પછી શુધ્ધિને માટે તુળસીપત્ર મ્હોમાં નાંખી ભોજનાન્તેશત્પદં ગચ્છેત્સો પગલાં ચાલવું.

અગસ્ય મુનિ. ગરુડ, શનિ, અગ્નિ અત્ર લીમ એપાંચનું અન્ન ના પચનાર્થે સ્મરણ કરવું.

જીનાં અને જાણીતા ડાક્ટર બ્રિજભરામ જીવણરામ

ઈચ્છાપોરીયાનું બનાવેલું

બાળામૃત

આ દવા ઘણી જાતની દેશી વનસ્પતીઓનો અરગ બનાવી સરખતનાં રૂપામાં બનાવેલી છે, એનો ઉપયોગ કરવાથી બાળકોનાં જીનાં અને બારીક તાવો અજીરજીથી થતાં આહુડા પેટની બજાયાત, મરડો, અતીસાર, લોહીનું પડવું લીલા રંગનાં ચીકણાં પેટ આવે તે, દાંત આવતા થતી સઘળી બોમારીઓ, ઉપલીચું, ચસક નસોનું ખેંચાવું આંકડીનું દરદ, અતીશય રડવું, તાવ, ખાંસી, હાંફણુ શશણી છાતીનાં ખરખરાટ આંગ પર ગરમીથી થતા ફેફસા, શપરા પર આંદી પડે તે (અગારુ) મોડામાથી લાળ નીકળે આંદી પડે. પાંડુવિકાર તાવ રહે શિણુ, હડખી ઠોંસા વીગેરે તમામ બચ્ચાઓના રોગોને ઘણુંજ પ્રાયદો કરે છે. એની અજમાયેશ હમારા કાલબાદેવી રોડવાળા દવાખાનામાં ખાત્રી કરવાથી પોણાસા વરસની લાંબી મુદતમાં લાખો બચ્ચાઓને મન માનંતો ફાયદો આપેલો છે ને હમોએ પોતે તેમજ હમારાં હજારો ઘરાડોની ખાત્રી કરેલી છે તેથી સઉકોઈને ૧ શીશી અજમાવવા પુરતી હમારી ભલામણ છે.

શીશી એકની કિંમત રૂપિયા ૦-૧૨-૦
હમારી ખાસ લલામણુ છે કે એક શીશી ચઉ બચ
રવાલ કુટુંબવાળાએ અજમાવવી:—

કિંમત રૂ. ૦-૧૨-૦

મળવાના ઠેકાણાં:—

ડા. ઉત્તમરામ જીવજીરામ

ધંચાપોરીયાનાં દવાખાનામાં

કાલબાદેવી રોડ મુંબઈ

રાંદેરમાં જયંતિલાલ ઉત્તમરામ ધંચાપોરીયા

ડા. ઉત્તમરામ ધંચાપોરીયાનો મહોદ્દલો. રાંદેર
તથા ડા. જીજ્ઞાભાઈ લક્ષ્મીકાસના દવાખાનામાં,

મુ. મોટા ફળીયા રોડ, રાંદેર

સુરત:—ડી. એન. પટેલ, કણુપીઠ બજાર, સુરત

